

Ο ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΕΚΑ ΠΕΝΘΗΜΕΡΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΕΠΙΣΗΜΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ»

ΕΤΟΣ ΚΕ' | ΑΘΗΝΑΙ, ΙΩΑΝ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 14 | 1/15 ΜΑΡΤΙΟΥ 1976 | ΑΡΙΘ. 5-6

ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ

2. ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ († 109 ἢ 107 μ. Χ.;).*

3. Ἐν Ἐφ. 7,2 ἐμφανίζεται ἀπήχησις ἀρχαίου τινὸς ἐκκλησιαστικοῦ ὕμνου, εἰς ἐτέρας δὲ θέσεις προβάλλουν καὶ ἴχνη ἀρχαιοτάτων Συμβόλων, ὡς καὶ λειτουργικαὶ ἐκφράσεις. Ἄλλ' εἶναι ἄγνωστον, ἂν πάντα ταῦτα προέρχωνται ἐκ προφορικῆς παραδόσεως ἢ ἐλήθησαν ἐκ γραπτῶν πηγῶν.

Πιθανὴ χρῆσις τῆς ἐπιστολῆς Κλήμεντος διαπιστοῦται ἐν τῇ πρὸς Ῥωμ., ἰδίᾳ ἐν Ῥωμ. 3,1 καὶ ἴσως 4,3. Λίαν πιθανῶς καὶ ἄλλα χωρία ἐμφανίζονται ὡς ἀπήχησις τῶν ἰδεῶν τοῦ Κλήμεντος¹⁵. Ἄρα γε ὁ Ἰγνάτιος ἐν Ἀντιοχείᾳ ἢ ἐν Σμύρνῃ τὸ πρῶτον ἀνέγνωσε, μάλιστα ὅτε ἀπεφάσισε νὰ γράψῃ τὴν πρὸς Ῥωμ. ἐπιστολήν του; Βέβαιον πάντως εἶναι, ὅτι ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης, μεθ' οὗ ὁ Ἰγνάτιος ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν Σμύρνῃ συνωμίλησεν, εἰς τὴν δευτέραν ἐπιστολήν του πρὸς Φιλιππ., τὴν εὐθύς μετὰ τὸ μαρτύριον τοῦ Ἰγνατίου, ὡς εἶναι βέβαιον, πεμφθεῖσαν, σαφῶς καὶ δὴ καὶ πολλαχῶς ἐχρησιμοποίησεν.

Ἀβέβαιον εἶναι τὸ ἂν ὁ Ἰγνάτιος ἐν τῷ ἀγῶνί του κατὰ τῶν Ἰουδαϊκο-δοκητικῶν κακοδοξιῶν ἐχρησιμοποίησεν πηγὰς κειμένων αἰρετικῆς προελεύσεως.

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 75 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3-4 τεύχους.

15. O. Perler, Ignatius von Antiochien und die römische Christengemeinde: Div. Thom. 22 (1944) 415 ἔ. 421, 428, 449, σημ. 1.

Δὲν ἔχει ἐπίσης διαλευκανθῆ, ἔὰν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἰγνατίου ἐμφανίζονται ἀπηχῆσεις ἢ ἀναφοραὶ εἰς ἀρχαίας ἔθνικὰς πηγὰς καὶ θύραθεν συγγραφεῖς. Ἄλλ' εἶναι ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως, ὅτι φιλοσοφικαί, μυθολογικαί, μυστηριακαί, γνωστικαί καὶ ἄλλαι διδαχαί, ἀντιλήψεις, παραστάσεις, ἀκόμη καὶ φραστικαὶ διατυπώσεις, ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ Ἰγνατίου.

Πάντως ἡ χρῆσις ἰουδαϊκῶν τινῶν Ἀποκρύφων θεωρεῖται λίαν πιθανή. Τελευταίως ὁ Ο. Perler¹⁶ ὑπέδειξεν ὡς πιθανὴν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Δ' βιβλ. τῶν Μακκαβαίων, ἰδεολογικὴν τε καὶ φραστικὴν. Πέραν δὲ τούτων ἀπηχῆσεις Στωικῶν ἐμφανίζονται ἔστιν ὅτε ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἰγνατίου.

6. Ἀξιολόγησις.

Ἡ ἀνυπολόγιστος ἀξία καὶ σπουδαιότης τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου ἔγκειται πρὸ παντὸς ἐπὶ τοῦ ὅτι αὗται παρέχουν εἰς ἡμᾶς τὴν δυνατότητα νὰ διίδωμεν καὶ διαγνώσωμεν στοιχεῖα ζωῆς, δράσεως, πίστεως, ἠθικῆς καταστάσεως, βιωμάτων καὶ δὴ καὶ ὀργανώσεως τῆς μεταποστολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων, μάλιστα τοῦ Μικρασιατικοῦ χώρου καὶ τῆς Συρίας, ἀρχομένου τοῦ β' αἰ. Συνάμα δ' ἐμφανίζουσι πρὸ τῶν ὀμμάτων ἡμῶν μίαν προσωπικότητα ἡγετικὴν τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, πεπληρωμένην ὑπὸ τῶν ὑψίστων χριστιανικῶν ἰδεωδῶν καὶ ἐν κυριολεξίᾳ πεπνυμένην ἄνωθεν. Ὡς δὲ ὁ Κλήμης Ῥώμης, οὕτω καὶ ὁ Ἰγνάτιος ὑπῆρξεν εἰς ὑψιστον βαθμὸν φορεὺς καὶ φύλαξ ἅμα ἄγρυπνος τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως. Εἰς τὴν θεολογικὴν δὲ ἐρμηνείαν καὶ κατανόησιν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ταύτης οὐχὶ μικρὸν συνέβαλεν¹⁷.

16. Das vierte Makkabaerbuch, Ignatius von Antiochien und die ältesten Martyrerberichte: Riv. Arch. Crist. 25 (1949) 47-72.

17. Πβλ. μεταξὺ ἄλλων R. Bultmann, Ignatius und Paulus: Studia Paulina. In honorem Joh. de Zwaan, Haarlem 1953, 37-50.

7. Διδασκαλία.

α. Δογματική διδασκαλία.

1. Ὁ τρισυπόστατος μονοθεϊσμός, ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν ἑξαρσιν τοῦ ἐνιαίου τῆς οὐσίας καὶ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ, ἐξαίρονται μετ' ἐμφάσεως ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου (Ἐφ. 9,1. Μαγν. 13,1 ἔ. Τραλλ. 11,2) κ.ά.¹⁸.

2. Ἡ Χριστολογία καὶ ἡ Σωτηριολογία προβάλονται ἰσχυρῶς καὶ μάλιστα ἄνευ ἰδιαιτέρας ἀνάγκης, ὅτε ὠμίλει κατὰ τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ αἱρέσεων. Ἡ θεότης τοῦ Ἰησοῦ διακηρύττεται εἰς πλεῖστα ὄσα χωρία (π.χ. προοίμ. Ἐφ. 1,1.15,3. Τραλλ. 7,1. Ῥωμ. 3,3. Σμυρν. 10,1. Πολ. 8,3). Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Πατρὸς (πρβλ. Ῥωμ. προοίμ. Μαγν. 8,2. Ἐφ. 4,2.20,2. Σμυρν. 1,1). Ἡ υἰότης δὲν θεωρεῖται ὡς ὑποτεταγμένη τῷ Πατρὶ (*subordinatio*), παρὰ τὴν ἐκ πρώτης ὄψεως ἀντίθετον ἄποψιν, τὴν ἐκφραζομένην διὰ τοῦ χωρίου Μαγν. 13,2: «ὑποτάγητε τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἀλλήλοις, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρὶ κατὰ σάρκα». Ἡ φράσις «κατὰ σάρκα» αἶρει τὴν ἐντύπωσιν τῆς «ὑποταγῆς», μὴ ὑφισταμένης ἐν τοῖς προσώποις τῆς μιᾶς Θεότητος. Ὅρα καὶ τὰ χωρία. Ἐφ. 3,2. Μαγν. 2. Τραλλ. 3,1. Φιλ. 7,2. Σμυρν. 8,1. Πᾶν ἄλλο δὲ ἡ τροπικῶς δέχεται τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου ἔναντι τοῦ Θεοῦ Πατρὸς (πρβλ. Μαγν. 7,1. Ῥωμ. 3,3. Σμυρν. 3,3. κ.ά.). Εἰς τὴν μὴ τροπικὴν θεώρησιν τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου ἔρχονται πρὸς ἀπόδειξιν αἱ σαφεῖς θέσεις τοῦ Ἰγνατίου περὶ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ μάλιστα μετ' ἐξάρσεως τῆς Υἱότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ.

3. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ παρὰ τε τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Ἰωάννῃ, ἐδημιούργησε τὸν κόσμον (Ἐφ. 15,1). Ὁ αὐτὸς ἐνηνθρώπησε, σάρκα φορέσας, ἀλλ' ἔμεινεν ἀναλλοιώτως ἠνωμένους μετὰ τοῦ Πατρὸς

18. Πβλ. J. Lebreton, La théologie de la Trinité d'après saint Ignace d'Antioche: Rech. Sc. Rel. 15 (1925) 97-126.393-419.

ΕΠΙΚΑΙΡΑ

Βαρεῖα εὐθύνη.

Ἡ «συμμαρτυρία» τοῦ πρὸς τοῦτο ὀριζομένου πνευματικοῦ διὰ τὸν ὑποψήφιον κληρικὸν δὲν εἶναι τυπικὸν «χαρτί». Εἰς τὸν σχετικὸν φάκελλον, οὐδὲν ἄλλο στοιχεῖον ἔχει τόσον βαρύνουσαν σημασίαν διὰ τὴν εἰσδοχὴν προσώπου τινὸς εἰς τὸν Κλήρον. Ἄς ἔχον λοιπὸν τοῦτο σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν οἱ πνευματικοὶ μας, ἀναλογιζόμενοι τὴν εὐθύνην τῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἡ «συμμαρτυρία» τῶν πρέπει νὰ δίδεται, ἀφοῦ ἔχον βεβαιωθῆ διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν ὑπὸ τῶν Ἱ. Κανόνων καθοριζομένων ἠθικῶν κωλυμάτων, τὰ ὅποια ἀποκλείουν ἀπὸ τῆς Ἱερωσύνης, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀπαιτουμένης ἀγνῆς κλίσεως πρὸς τὸ Θυσιαστήριον. Ἄλλως, οἱ ἔχοντες ἐσπιλωμένον παρελθὸν καὶ φιλοῦλους βλέψεις θὰ εἰσπηδοῦν εἰς τὸν Κλήρον, πρὸς ζημίαν καὶ τῆς ψυχῆς τῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

(Μαγν. 6,1. Πολ. 3,2. Ἐφ. 7,2. Μαγν. 1,2,7, 1 ἐ. Σμυρν. 3,3. Ῥωμ. 3,3).
 Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Λόγου (Μαγν. 8,2) ἐπὶ τῆς γῆς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θεωρηθῆ ὡς κατὰ δόκησιν γενομένη. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔλαβε σάρκα ἀνθρωπίνην, ἔπαθε πραγματικῶς, ἀνεστῆθη ἀληθῶς ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καθίσας ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ὡς Θεάνθρωπος, μετὰ τῆς προσληφθείσης σαρκὸς (πρβλ. Μαγν. 7,2.11. Τραλλ. 9,1 ἐ. 10. Ῥωμ. 4,2. Φιλαδ. 9,2. Σμυρν. 1,1 ἐ. 2. 3,1 ἐ. 7,1.12,2). Σαφέστατα δὲ ἐκφράζεται ἡ θεανθρωπίνη φύσις τοῦ ἱστορικοῦ Χριστοῦ (Ἐφ. 7,2. 18,2.19,3.20,2. Μαγν. 1,2. Σμυρν. 1,1. Πρβλ. Πολ. 3,2). Ἐξ ἄλλου ἀντιπροσωπεύεται ἡ κοινότης τῶν ἰδιωμάτων Πατρὸς καὶ Υἱοῦ (Communicatio idiomatum), γίνεται δὲ λόγος περὶ σαρκὸς, αἵματος καὶ πάθους τοῦ Θεοῦ (Ἐφ. 1,1.7,2. Ῥωμ. 6,3. Πολ. 3,2. Πρβλ. Λουκ. 1,35. Πράξ. 3,15. 20, 28. Α' Κορ. 2,8. Α' Ἰωάν. 3,16).

(Συνεχίζεται)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΜΠΟΝΗΣ
 Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΜΒΡΟΣΙΟΥ

Τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου († 397) καθιστοῦν εἰς ἡμᾶς γνωστὴν τὴν λειτουργικὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Μεδιολάνων. Ἰδίως μεγάλην σπουδαιότητα κατέχουν τὰ ἔργα «De mysteriis» καὶ «De sacramentis», τὰ ὁποῖα εἶναι σπουδαιόταται μυσταγωγικαὶ κατηχήσεις πρὸς νεοφωτίστους καὶ ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ Χρίσματος καὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὡς καὶ εἰς τὴν Κυριακὴν προσευχὴν.

«Ζῆλος οὐ κατ' ἐπίγνωσιν».

Μεταξὺ τῶν πνευματικῶν τέκνων τοῦ ποιμένου, τινὰ διακρίνονται διὰ θερμοτέραν πίστιν καὶ εὐσεβέστερον βίον. Δὲν συμβαίνει ὁμῶς πάντοτε - ὡς ἡ πείρα, ἀλλοίμονον, μαρτυρεῖ - τὰ γνωρίσματα ταῦτα νὰ εἶναι προῖον ὑγιοῦς καὶ ἰσορροποῦν θρησκευτικοῦ βιώματος. Εἶναι ἡ θλιβερὰ περίπτωσις τοῦ ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς χαρακτηριζομένου ὡς «οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ζήλου». Διὰ τὸν καλὸν ποιμένα, τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἀνάγκη ν' ἀντιμετωπισθῇ μὲ πολλὴν μέριμναν. Χρειάζονται κατ' ἰδίαν νοθεσίαι, ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν θὰ λείπῃ καὶ ἡ διάκρισις. Διότι ἐκάστη ψυχὴ θέλει ἰδίαν καὶ προσεκτικὴν μεταχείρισιν, ὥστε νὰ καρποφορήσῃ ἡ στοργικὴ προσπάθεια τῆς θεοαπειίας.

Τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα καὶ ὁ ἐφημέριος.

Ὁ ἐφημέριος δὲν εἶναι ξένον πρόσωπον πρὸς τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα, τὰ ὁποῖα λειτουργοῦν ἐντὸς τοῦ Ναοῦ τῆς Ἐνορίας. Ἡ ἐνεργὸς συμπαράστασις του εἰς τὸ ἔργον τῶν κατηχητῶν εἶναι ὀφειλὴ ἱερά, ἐκτεινομένη ἀπὸ τὴν παροχὴν κάθε διευκολύνσεως ἕως τὴν ἄμεσον ποιματικὴν κάλυψιν τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τῶν παιδίων (συμβουλαὶ κατ' ἰδίαν, εἰδικαὶ Θεῖαι Λειτουργίαι κ.λ.π.). Ἡ τρυφερὰ ἠλικία, ὡς ἐσημειώσαμεν καὶ ἄλλοτε, εἶναι τὸ πολυτιμότερον τμῆμα τοῦ ὄλου ποιμνίου. Καὶ ἡ Κατήχησις ἄρα ἐμπίπτει εἰς τὸν κόκλον - καὶ δὴ εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ τοῦ κόκλου - τῶν ποιματικῶν καθηκόντων. Πρόκειται λοιπὸν διὰ συμπαράστασιν ὄχι περιθωριακὴν, ἀλλ' ἀπαραίτητον καὶ πλήρη.

Εἰδικώτερον περὶ τοῦ πρώτου μέρους τῆς εὐχαριστιακῆς Θείας Λειτουργίας ὁ Ἀμβρόσιος μαρτυρεῖ ὅτι κατ' αὐτὸ χρησιμοποιοῦνται ἄσματα ἐκ τῶν ψαλμῶν. Εἰς ταῦτα ἠκολούθουν τὰ ἀναγνώσματα, διὰ τὰ ὁποῖα εἶναι ἤδη φανερά ὠρισμένη διάταξις. Κατὰ τὴν Μ. Τεσσαρακοστήν, ἡ ὁποία ἐν τῇ Δύσει τὸ πρῶτον μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἀμβροσίου, χρησιμοποιοῦνται τὰ βιβλία τῆς Γενέσεως ἢ τῶν Παροιμιῶν· κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων περικοπαὶ ἐκ τῶν Ψαλμ. ν', Γαλ. β' καὶ Α' Κορ. α'· ἐν τῇ Μ. Ἑβδομάδι τὰ βιβλία τοῦ Ἰὼβ καὶ τοῦ Ἰωναῖ· κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πέτρου καὶ Παύλου ἢ διήγησις περὶ τῆς ἀλκιείας τοῦ Πέτρου· κατὰ τὰ Χριστούγεννα ἢ περικοπὴ Λουκ. β', 1-20· κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἐπιφανείων τὰ κείμενα Ματθ. γ', 13-17 ἢ Ἰωάν. β', 1-11. Κατὰ τὴν ὑπ' ἀρ. 85 ἐπιστολὴν τοῦ Ἀμβροσίου μεταξὺ τῶν ἀναγνωσμάτων ἐψάλλοντο ψαλμοί. Μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ἐγίνετο τὸ κήρυγμα, ὅπερ ὑπὸ τοῦ Ἀμβροσίου ὀνομάζεται «tractatus». Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῶν κατηχουμένων ἐγίνετο ἡ «προσφορὰ» (oblatio) τῶν πιστῶν. Ὁ οἶνος ἀνεμιγνύετο μὲ ὕδωρ.

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς Εὐχαριστιακῆς Θείας Λειτουργίας περιέχει τοὺς λόγους τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν τιμίων δώρων, οἱ ὁποῖοι συνδέονται μετὰ τῶν λόγων τῆς συστάσεως τοῦ μυστηρίου. Πιθανώτατα ἠκολούθει τὸ «Πάτερ ἡμῶν» («Pater noster»), τὸ ὁποῖον κατέληγεν εἰς δοξολογίαν.

Ἡ Θεία Εὐχαριστία, κατὰ τὸν Ἀμβρόσιον, ἐτελεῖτο ἐν Μεδιολάνοις καθημερινῶς. Ἡ λέξις «Missae» πρὸς δήλωσιν τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν ἀπαντᾶται διὰ πρώτην φορὰν παρὰ τῷ Ἀμβροσίῳ.

Ὁ Ἀμβρόσιος ἀναφέρει ὡσαύτως προσφορὰς πρὸς χάριν τῆς ψυχῆς τῶν νεκρῶν. Κατὰ τὸν ἐπικήδειον λόγον εἰς τὸν αὐτοκράτορα Θεοδοσίον, αἱ πρὸς χάριν τῶν νεκρῶν λειτουργικαὶ ἐκδηλώσεις ἐγίνοντο ὑπ' ἄλλων μὲν τὴν 3ην καὶ τὴν 30ὴν ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτου, ὑπ' ἄλλων δὲ τὴν 7ην καὶ τὴν 40ὴν ἡμέραν. Ὁ Ἀμβρόσιος θεωρεῖ ὡς βιβλικὴν τόσον τὴν 30ὴν, ὅσον καὶ τὴν 40ὴν ἡμέραν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ βαπτίσματος, ὁ ἱ. πατὴρ ἀναφέρει κατηχητικὴν διδασκαλίαν συνδυαζομένην μετ' ἐξορκισμῶν καὶ μετὰ χρήσεως τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ. Ἡ τελεσιουργία τοῦ βαπτίσματος, ἣτις ἐγίνετο ἐν τῷ βαπτιστηρίῳ, περιελάμβανεν ἄλειψιν διὰ τοῦ ἐπορκιστοῦ ἐλαίου, ἀπόταξιν καὶ σύνταξιν, τριπτὴν κατάδυσιν εἰς τὸ ὕδωρ συνδυαζομένην μὲ ὁμολογίαν τῆς πίστεως, κρίσιν διὰ μύρου, ἀνάγνωσιν τῆς περικοπῆς Ἰωάν. ιγ' 1-11 κ.λπ. Ὁ βαπτισθεὶς περιβάλλεται λευκὰ ἐνδύματα καὶ δέχεται τὸ «*spiritale signaculum*», τοῦθ' ὕπερ εἶναι ὑποδοχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ τὴν σχετικὴν ἐπίκλησιν τοῦ Ἐπισκόπου. Οἱ νεόφυτοι κατευθύνονται πρὸς τὸ θυσιαστήριον, ψάλλοντες τοὺς ψαλμοὺς μγ', 4 καὶ κγ'. Ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου εὐρίσκονται ἤδη ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, τὰ ὁποῖα θὰ χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τὴν ἐν συνεχείᾳ ἀρχομένην τελεσιουργίαν τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Κατὰ τὸν Ἀμβρόσιον πρέπει νὰ βαπτίζονται καὶ τὰ παιδιά, δοθέντος ὅτι ὁ ἄνθρωπος κληρονομεῖ τὴν ἁμαρτωλὸν κατάστασιν. Ὁ ἀβάπτιστος ἄνθρωπος εἶναι ὀργανικῶς συνδεδεμένος μὲ τὸν διάβολον.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μετάνοιαν, ὁ Ἀμβρόσιος τάσσειται ὑπὲρ τῆς μᾶς μετανοίας (*una poenitentia*), δηλαδὴ ὑπὲρ τῆς συμφώνως πρὸς τὴν παλαιοχριστιανικὴν πρᾶξιν μόνον ἅπαξ ἐπιτρεπομένης μυστηριακῆς δημοσίας μετανοίας. Δι' αὐτὸ κατηγορεῖ ἐκεῖνους, οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ καταφεύγουν συχνότερον εἰς τὴν μετάνοιαν· διότι ἐὰν οὗτοι εἶχον μετανοήσει ἀληθῶς, δὲν θὰ ἐσκέπτοντο ἐπανάληψιν. Ὁ Ἀμβρόσιος διὰ τὰ μυστικὰ βαρῆα ἁμαρτήματα ἀπαιτεῖ δημοσίαν μετάνοιαν, τῆς ὁποίας φυσικῶς προηγεῖται μία μυστικὴ ὁμολογία ἐνώπιον τοῦ ἱερέως. Τὸ δεύτερον εἶδος τῆς μετανοίας, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ Ἀμβρόσιος, εἶναι ἡ καθημερινῶς ἐκδηλουμένη ἰδιωτικὴ μετάνοια, ἡ ὁποία γίνεται ἄνευ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπεὶ ὁ Ἀμβρόσιος εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Μεδιολάνων τὸ λατινικὸν ἐκκλησιαστικὸν ἄσμα, δηλ. τοὺς ὕ μ ν ο υ ς. Οὗτοι δὲν εἶχον τὴν

θέσιν των ἐν τῇ Θεῖα Εὐχαριστίᾳ, ἀλλ' εἰς ἄλλα τμήματα τῆς λατρείας, καὶ μάλιστα ὄχι ὡς ὑποκατάστατον τῶν ψαλμῶν καὶ τῶν ἀντιφώνων, ἀλλὰ παραπλεύρως αὐτῶν. Περὶ αὐτοῦ πληροφορεῖται τις ἐκ τῆς σχετικῆς περιγραφῆς τῶν «Ἐξομολογήσεων» τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου καὶ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ἀμβροσίου. Ὁ ἅγιος Αὐγουστῖνος σαφῶς παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Ἀμβρόσιος εἰσήγαγεν ὕμνους ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ παραδείγματος ἀνατολικῶν περιοχῶν. Σῶζονται γνήσιοι ὕμνοι τοῦ Ἀμβροσίου. Ἄλλ' ὁ ὕμνος «Te Deum laudamus», ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ὡς «ἀμβροσιανός», δὲν εἶναι γνήσιος.

Ὁ Ἀμβρόσιος δὲν ἦτο μόνον ποιητὴς ὕμνων, ἀλλὰ καὶ συνθέτης. Ἐξ ἐπόψεως μουσικῆς, ὡς σαφῶς μαρτυρεῖ ὁ Αὐγουστῖνος, εἶχεν ὡς πρότυπον τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησιαστικὴν μελωδίαν. Ἐνῶ ὁ Ἰλάριος Πικταβίου, ὅστις εἶχεν ἀποπειραθῆναι νὰ εἰσαγάγῃ ὕμνους εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀπέτυχε, ἀντιθέτως αἱ προσπάθειαι τοῦ Ἀμβροσίου πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν ὕμνων εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Μεδιολάνων ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ ἐδημιούργησαν ἐνθουσιασμόν. Ἐκ Μεδιολάνων διεδόθησαν οἱ ὕμνοι εἰς τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας τῆς Δύσεως, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὴν λατρείαν τῆς πόλεως Ρώμης. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ἀμβροσίου εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ὕμνων ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν, δοθέντος ὅτι ὁ ὑπ' ἀρ. νθ' κανὼν τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ συνόδου (περὶ τὸ 360) ὤριζε σαφῶς «ὅτι οὐ δεῖ ἰδιωτικούς ψαλμοὺς λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ».

Ὁ Ἀμβρόσιος ἔπειτα συνεβάλετο τὰ μέγιστα εἰς τὴν προβολὴν τῆς ἐν τῇ λατρείᾳ θέσεως τῆς Παρθένου Μαρίας, ἣτις εἶναι ἢ εἰς τὴν σωτηρίαν ὀδηγοῦσα νέα Εὐα, ἣτις ἐνίκησε τὸν διάβολον. Ὡσαύτως προώθησε τὴν ἰδέαν τῆς ἐκδηλώσεως ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς τιμῆς πρὸς τοὺς ἀγγέλους, τοὺς ἁγίους, τοὺς μάρτυρας καὶ τὰ λείψανά των.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Η ΘΥΡΑ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ*

3. Τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας δὲν ἐπιδέχεται ἀναβολήν.

Μὴ βραδύνωμεν νὰ ἐπανέλθωμεν τὸ ταχύτερον εἰς τὴν ποιμνὴν τοῦ Καλοῦ Ποιμένος καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πρὶν σκοτία καταλάβῃ ἡμᾶς καὶ λύκοι ἄρπαγες μᾶς ἀρπάσωσι καὶ ἀπολέσωμεν τὴν ψυχὴν μας, μὴ ὄντος τοῦ βοηθοῦντος. Ὑπάρχουν ὅμως μερικοί, οἱ ὁποῖοι διστάζουν. Ἡ συναίσθησις τῶν ἁμαρτημάτων των βαρύνει τὸ βῆμά των, ἐνῶ αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως πλήττουν διαρκῶς καὶ ἐντονώτερον τὴν τεταραγμένην ψυχὴν των. Ἀλλὰ μὴ σᾶς ἀπογοητεύῃ τὸ γεγονός, ἀντιθέτως νὰ σᾶς ἐνθαρρύνῃ. Διότι, ὅσον ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως ἀκούεται καὶ ἀσκειῖ τὸν ἔλεγχον τῶν πεπραγμένων, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ μετάνοια καὶ ἡ συντριβὴ ἔχουν προλαίανει τὸ ἔδαφος διὰ τὴν σωτηρίαν μας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ φρόνημα δὲν ἐκάμφθη. Ὅτι ἡ συνείδησις δὲν ἐπωρώθη. Ὅτι δὲν ἐσβέσθη τὸ ἐν ἡμῖν ὑπάρχον θεῖον φῶς. Τρεμοσβῆναι καὶ ζητεῖ ἔλαιον. Σπεύσατε λοιπόν. Ἐπιταχύνετε τὰ βήματά σας, διὰ νὰ φθάσῃτε τὸ γρηγορώτερον εἰς τὸν Οἶκον τοῦ Κυρίου, πρὶν σβεσθῇ τελείως ὁ λύχνος τῆς ψυχῆς.

Ἄς ἐπιταχύνωμεν τὸ βῆμά μας πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν παλαιάν, τὴν γνῶριμον, τὴν εὐθεϊαν, τὴν ὁδηγοῦσαν πρὸς τὴν ἄνω πόλιν, τὴν μένουσαν, πρὸς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου. Καὶ ὅταν φθάσωμεν εἰς τὴν θύραν, ὅπου ὁ μέγας Ἀρχιποίμην μᾶς περιμένει διὰ νὰ ἐορτάσῃ τὸ χαρμόσυνον γεγονός τῆς ἐπιστροφῆς μας, ἄς ἀναφωνήσωμεν ἐκ τοῦ μακρόθεν μὲ χαρὰν· «Ἐπανευρήκαμεν τὸν Σωτῆρα». Καὶ τότε Ἐκεῖνος θὰ μᾶς εἰσαγάγῃ εἰς τὸν Οἶκόν του, ὅχι διὰ νὰ μᾶς κρίνῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὰς πληγὰς, τὰς ὁποίας ἐλάβομεν μακρὰν τῆς ποιμνῆς του· «Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ» (Ἰωάν. κγ', 17).

Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ σωτηρία μας δὲν εἶναι ἔργον δυνά-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 82 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3-4 τεύχους.

μενον να αναβάλληται εις χρόνον, ὃν ἡμεῖς θεωροῦμεν εὐθετον καὶ εις καιρόν, ὃν κρίνομεν πρόσφορον. Κάθε στιγμή, κάθε ὥρα, κάθε ἡμέρα ποὺ παρέρχονται χωρὶς να οἰκοδομῶμεν τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν μας, εἶναι χρόνος χαμένος, ὁ ὅποιος δυστυχῶς δὲν πρόκειται να ἐπιστρέψῃ. Πάντοτε ὁ καιρὸς εἶναι εὐπρόσδεκτος διὰ τὸν Κύριον, ὅταν τὰ ἀσθενῆ δημιουργήματά του ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας των, ὡς καὶ ὁ Ἄποστολος μαρτυρεῖ, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ σχετικοῦ χωρίου τοῦ προφήτου Ἡσαΐου· «Καιρῶ δεκτῶ ἐπήκουσά σου καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι· ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας» (Β' Κορ. στ', 2). Εἶναι ἐγκλημα ν' ἀφήνωμεν να μᾶς διαφεύγουν ὠρισμένοι εὐκαιρίαι, αἱ ὅποια παρέρχονται ἀνεπιστρεπτεῖ. Καὶ ἂν ἀκόμη ἐπανέλθουν, εἶναι ἀμφίβολον, ἂν θὰ εὔρουν τὴν κατάλληλον ὑποδοχὴν, τὸ πρόσφορον ἔδαφος, διὰ να συνεργήσουν εις τὴν οἰκοδομὴν ἡμῶν, διότι ἐνδέχεται να μᾶς εὔρουν ἐμπεριστάτους ἢ ἀδιαφόρους καὶ να περιφρονήσωμεν καὶ πάλιν τὴν προσφορὰν.

Τὸ πέρας τοῦ βίου ἡμῶν εἶναι ἄγνωστον καὶ οὐδεὶς γνωρίζει, πότε θὰ κληθῆ να ἐγκαταλείψῃ τὸ φθαρτὸν σκῆνωμα, διὰ να ἀναχωρήσῃ διὰ τὸ μέγα ταξίδιον, πρὸς τὴν αἰωνιότητα. Πρέπει να εἴμεθα πάντοτε καθ' ὅλα ἔτοιμοι. Κάθε ἡμέρα ποὺ ἀνατέλλει πρέπει να γίνῃ ἡμέρα σωτηρίας μας. Καὶ δύναται να γίνῃ. Καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι ἄδηλος ὁ χρόνος, καθ' ὃν ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων θὰ ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, ἵνα κρίνῃ ζῶντας καὶ νεκρούς, διατί να μὴ θεωρῶμεν ὅτι ὁ παρὼν καιρὸς εἶναι ἤδη «κατεπεύγων» καὶ ἀπαιτεῖ τὴν ἄμεσον ἠθικὴν προπαρασκευὴν διὰ τὴν ἀναμονὴν τοῦ Δεσπότου; Δὲν φρονεῖτε, ὅτι ἀρκετὰ ἐκοιμήθημεν καὶ ἐφ' ὅσον ἡ νύξ προέκοψε καὶ ἡ ἡμέρα ἤγγικεν, εἶναι καιρὸς να ἐγερθῶμεν, να ἐγκαταλείψωμεν τὴν ράθυμον στάσιν, ν' ἀνοιξῶμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς καὶ νήφοντες καὶ γρηγοροῦντες να σπεύσωμεν ἐκεῖ, ὅπου ἀκούονται τὰ βήματα τοῦ Σωτῆρος; Καὶ νομίζω ὅτι εἶναι πλέον καιρὸς. Διὸ «νήφωμεν, ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ περιεφραλαίαν ἐλπίδα σωτηρίας· ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμᾶς ὁ Θεὸς εις ὀργὴν, ἀλλ' εις περιποίησιν σωτηρίας διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Α' Θεσ. ε', 8-9).

† Ὁ Δράμας ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

Ο ΜΟΝΑΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΝΕΩΤΕΡΑΝ ΕΛΛΑΔΑ*

γ) Ὁ Κανονισμὸς περὶ τῶν Μονῶν.

Ἐναντιοπαθητικὰ ἢ δημοσίευσις τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 39/1972 Κανονισμοῦ τῆς Ἱ. Συνόδου περὶ τῶν Μονῶν (ΦΕΚ 103, τ. Α' 30-6-1972) ἀποτελεῖ τὸ σημαντικώτερο ἐπίτευγμα τῆς Μ.Σ.Ε. ἐπὶ τοῦ Μοναχισμοῦ. Ἡ ἀνάγκη γιὰ ἓνα τέτοιο Κανονισμό εἶχε συνειδητοποιηθῆ ἀπὸ τὴν ἀρχή. Στὴν Ἀριστινίδην Σύνοδο τοῦ 1967 τὰ μοναστηριακὰ θέματα εἶχαν ἀνατεθῆ στὸν Μητροπολίτη Τρίκκης Διονύσιον. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁ Ἱεράρχης αὐτὸς ἀνέλαβε μὲ τὴν συμπαράστασι τοῦ ἀρχιμ. Ἐπιφανίου Θεοδωροπούλου τὴν ἐκπόνησι ἐνὸς Σχεδίου Κανονισμοῦ περὶ Μονῶν. Τὸ σχέδιον αὐτὸ περιελάμβανε γενικὲς τινες διατάξεις περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ κοινοβιακοῦ μοναχισμοῦ, περὶ ἡγουμένων, κουρᾶς, δοκίμων κ.λπ. Αὐτὸ πάντως ἀπετέλεσε τὴν βάσι γιὰ μιὰ ἐξελικτικὴ σταδιακὴ πορεία πρὸς ἓνα τελειότερον σχῆμα. Τὸ σχέδιον αὐτὸ ἐνεφανίσθη στὴν Ἀριστινίδην Σύνοδο, ἢ ὅποια τὸ ἐνέκρινε, μὴ ἔχοντας ὅμως ἀκόμα τὴ δυνατότητα νὰ ἐκδίδη Κανονισμοὺς δὲν τὸ ἐξέδωκε, ἴσως καὶ γιὰτὶ ἐπεσήμανε τὴν ἀνάγκη βελτιώσεώς του. Ἀργότερα ἢ Μ. Σ. Ε. ἐπὶ τοῦ Μοναχισμοῦ ἀνέλαβεν αὐτὸ τὸ ἔργον, ξεκινῶντας ἀπὸ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο σχέδιον. Στὴν Ἐπιτροπὴ τὸ θέμα αὐτὸ συζητήθηκε σὲ μιὰ περίοδον ἐνάμισυ περιήπου ἔτους σὲ πρώτη φάσι. Ἦδη στὸ Α' Συνέδριον τῶν μοναστικῶν παραγόντων ποὺ ἐγένετο τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1970, δηλ. ἐνάμισυ χρόνον μετὰ τὴν σύστασι τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐγένετο λόγος γιὰ τὸ Σχέδιον ποὺ εἶχεν ἐκπονήσει ἢ ἴδια. Στὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου προεβλέπετο συζήτησις ἐπὶ τοῦ Σχεδίου, ποὺ ὅπως φαίνεται εἶχε λεπτομέρειες πολλὰς. Ὅμως ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐπρότεινε τὴν ἐκπόνησι νέου Σχεδίου μὲ διατάξεις-πλαίσια ποὺ νὰ παρέχουν εὐχέρειαν κινήσεων καὶ προσαρμογῶν

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 84 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3-4 τεύχους.

Η ΑΘΕΪΑ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ*

Ἡ ἐκλογίκευσις τῆς πίστεως εἶναι ἤδη ἓνας παραλογισμός. Ἡ πίστις εἶναι ὑπὲρ λόγον. Ἡ πρόσληψις τοῦ θεοῦ γίνεται διὰ τῆς πίστεως.

Καὶ αὐτῆς τὸν ὄρισμό μᾶς τὸν ἔδωσε κατὰ τρόπο μοναδικὸ ὁ Ἄπ. Παῦλος: «Ἔστι δὲ πίστις ἐλπίζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων» (Ἑβρ. ια', 1). Κάτι ποῦ τὸ βλέπω, ποῦ τὸ αἰσθάνομαι ἀπτά, ποῦ τὸ ἐρευνῶ, ποῦ τὸ ἐξετάζω, δὲν τὸ πιστεύω, ἀλλὰ τὸ γνωρίζω, τὸ κατέχω. Ἡ πίστις ὅμως εἰς τὸν Θεὸν δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα λογικῆς ἐπεξεργασίας. Γιατὶ ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἀντικείμενον ποῦ περικλείεται μέσα στὴν περιοχὴ τῶν νοητικῶν λειτουργιῶν. Ἡ αἰσθησις τοῦ Θεοῦ συλλαμβάνεται διὰ τῶν

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 87 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3-4 τεύχους.

ἀνάλογα μὲ τῆς συνθῆκες ποῦ ἐπικρατοῦν ἐδῶ κι' ἐκεῖ. «Ὁ Κύριος—εἶπε—δὲν κόβει ἓνα ἀχνάρι, εἰς τὸ ὅποιον προσπαθεῖ νὰ ὑπαγάγη ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Μᾶς ἔχει δώσει καὶ ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ διάφορα εἰς ἓνα ἕκαστον τάλαντα. Εἰς ἄλλον πέντε, εἰς ἄλλον δύο, εἰς ἄλλον ἓνα. Καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν τάλαντων καταφαίνεται, ὅτι ὁ Κύριος ἠλεγξε τοὺς ὀφειλέτας ἐνώπιόν του ὄχι διὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἤξιοποίησαν τὰ τάλαντα, ἀλλὰ διὰ τὸ ἔαν τὰ ἤξιοποίησαν»¹⁴⁰. Τὸ πρόβλημα, ὅπως τὸ ἔθετεν ὁ Μακαριώτατος, ἦταν ἡ ἀκολουθητέα μορφή τοῦ Μοναχισμοῦ νὰ ἀφεθῆ ἐλεύθερη, ἀνάλογα μὲ τῆς προθέσεις καὶ διαθέσεις ἐκάστου. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐτόνισε, πῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιβληθῆ μία μορφή Μοναχισμοῦ π.χ. ἡ ἀσκητικὴ, γιατί ἔχει ὁ καθένας τῆς ἰδιαιτέρες κλίσεις του. Κατόπιν αὐτῶν τὸ ἐκπονηθὲν Σχέδιον ὑπέστη νέαν διάρθρωσι ἀπὸ τὴν Μ. Σ. Ε. καὶ τελικὰ ὑπεβλήθη πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδο κατὰ τὸ ἔτος 1972, ὅτε καὶ ἐνεκρίθη καὶ ἐδημοσιεύθη ὡς Κανονισμὸς ὑπ' ἀριθμ. 39.

(Συνεχίζεται)

† Ὁ Δημητριάδος ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ

αίσθητηρίων τῆς καρδίας. Τὸ θεῖον εἶναι ἀκατάληπτον καὶ τοῦτο μόνον εἶναι καταληπτὸν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἀκαταληψία Του.

Ἡ λογικὴ μπορεῖ μονάχα σὲ τοῦτο νὰ μὲ βεβαιώσῃ: Ἐὰν ὑπάρχῃ ὁ Θεός, τότε δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀόρατος. Γιὰ νὰ εἶναι Θεός, πρέπει νὰ εἶναι κάτι ἀνώτερο ἀπὸ ἐμέ. Ἐὰν μπορούσα νὰ περικλείσω τὸ Θεὸ μέσα στὰ ὄρια τοῦ λογικοῦ μου, τότε αὐτὸς θὰ ἦταν ὁτιδήποτε ἄλλο, ὄχι ὅμως ὁ Θεός μου.

Ἡ καθημερινὴ ζωὴ, ἢ προσωπικὴ μας ἐμπειρία, ὁ ἑαυτός μας, ὁ κόσμος, οἱ ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης, ἢ ἀπροσμέτρητη ἐνέργεια ποὺ εἶναι συσσωρευμένη μέσα στὴν ὕλη, ἢ ἀπεραντωσύνη τοῦ κόσμου καὶ τόσα ἄλλα θέτουν τὴν σκέψι μας ἐνώπιον ἀδυσωπήτων ἐρωτημάτων, ἀποριῶν, μυστηρίων. Ἡ παραδοχὴ τοῦ Θεοῦ, ὡς Δημιουργοῦ τοῦ Παντός καὶ Πανσόφου, εἶναι ἡ λογικώτερη παραδοχὴ. Κάθε ἄλλη ὑπόθεσις ἢ λύσις θέτει τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ ἐνώπιον τρισεγίστων ἄλλων καὶ δὴ ἀλύτων προβλημάτων, πρὸ τῶν ὁποίων τὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ ἰλιγγιᾷ. Αὐτὴ ὅμως ἡ παραδοχὴ Θεοῦ Δημιουργοῦ εἶναι κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ κάμῃ ὁ ἄνθρωπος, ὅταν, ἀντὶ νὰ ὑπερεκτιμᾷ τὶς δυνάμεις τοῦ λογικοῦ του, συναισθάνεται τὴν πραγματικὴ μηδαιμότητά του καὶ τὴν ἀδυναμία του. Αὐτὰ ποὺ ἔχομε γνωρίσει γιὰ τὸν ἑαυτό μας καὶ γιὰ τὸν κόσμο εἶναι ἀπειροελάχιστα μπροστὰ στὸν ἀνεξερεύνητο ὠκεανὸ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦμε.

Ἄν θέλωμε νὰ εἶμεθα τίμιοι μὲ τὸν ἑαυτό μας, πρέπει νὰ παραδεχθοῦμε αὐτὸ ποὺ εἶπε πρόσφατα καθηγητῆς ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ ἰδρύματος τῆς χώρας μας. Ἐφθάσαμε στὸ διάστημα. Προσεγγίσαμε τὰ κράσπεδα τοῦ Σύμπαντος. Καὶ λοιπὸν τί ἐμάθαμε; Τοῦτο καὶ μόνον: «Εἰς τὸ Σύμπαν χωρὶς Θεοῦ εἶμαστε πιὸ “μόνοι” καὶ τὸν χρειάζομαστε πιὸ πολὺ» (Στ. Δεληκωστόπουλος)²⁵.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1973 μιὰ Ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα ἔκαμε μιὰ μεγάλη ἔρευνα μὲ γενικὸ τίτλο: «πόσο καὶ ποῦ πιστεύετε». Ἀπηρθύθη σὲ ἐκπροσώπους ἄλων τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων. Ὑπῆρξε ἀξιοσημεῖο τὸ γεγονός ὅτι ὁ κάθε ἕνας ἐτόνισε ἢ ἐκατηγόρησε τὴν α' ἢ τὴν β' ἐκδήλωσι τῆς πίστεως. Ὅλοι ὅμως ὠμίλησαν περὶ τῆς πίστεως στὸ Θεό²⁶.

25. Βλ. Ἐφημερίδα «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ» 17.3.1973.

26. Ἀκόμη κι' ἕνας σύγχρονος λογοτέχνης, ποὺ ἔχει πολλὴ πέρασι σήμερα, καὶ τοῦ ὁποίου τὰ βιβλία τροφοδοτοῦν τοὺς κλονισμένους στὴν πίστι τους ἀνθρώπους, δὲν ἀρνῆθηκε εὐθέως τὴν ὑπαρξί τοῦ Θεοῦ: «Ἔρες - ὄρες σκέ-

Νά μερικὲς ἐνδεικτικὲς μαρτυρίες: «Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἔρμα, ὅταν δὲν πιστεύῃ σὲ κάτι ἀνώτερο ἀπ' αὐτόν, ἀφοῦ ἄλλωστε γνωρίζει τὰ ὄρια τοῦ νοῦ του. Καὶ τὰ ὄρια αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ ὑπερβῆ μὲ κάποια πίστι — ἢ ὁποῖα καὶ γίνεται ἡ «ρ ί ζ α» τοῦ Εἶναι του. Ὁ ξερριζωμένος ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας εἶναι συνάμα καὶ ἀπαθλιωμένος, ἔστω καὶ ἂν ἐξωτερικῶς εὐημερῇ» (Ἰω. Θεοδωρακόπουλος).

Κάποιος ἄλλος εἶπε: «Τί μάταιες, τί ἄγονες βλέπω νὰ εἶναι μερικὲς ἀπορίες πού σὰς ἀπασχολοῦν, ἀλλὰ μαζὶ καὶ θλάσφημες μὲ τὸν ὀρθολογισμὸ τὸν στεῖρο πού τις μαγειρεύει... Πῶς αἰσθάνεται κανεὶς πῶς προέρχονται οἱ κούφιες αὐτὲς ἀπορίες ἀπὸ ἀνθρώπους πού δὲν τοὺς δρόσισαν οἱ ζωογόνοι κρουνοί, πού ἀναβλύζουν πίστι, πίστι ζωηρὰ καὶ ἀκτινοβόλο» (Τάκης Παπατσώνης, Ἀκαδημαϊκός, λογοτέχνης).

Τὸ βαθύτερο μυστικὸ αὐτῆς τῆς ἀρνητικῆς τοποθετήσεως, πού παίρνει, ἐὰν παίρνη, ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ἀπέναντι στοῦ πρόβλημα τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ, μᾶς τὸ ἀποδίδει ἡ ἀκόλουθος γνώμη: «Ἀπὸ ὅλα τὰ αἰτήματα πού ἐτέθησαν στὸν ἄνθρωπο ὡς σήμερα, ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι τὸ δυσκολώτερο. Αὐτὸς πού τοῦ ζητάει τὴν μεγαλύτερη θυσία τοῦ ἐγωῦσμοῦ του — ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν κακῶν τῆς ζωῆς. Κατ' ὄνομα εἴμαστε ὅλοι Χριστιανοί — κατ' οὐσίαν ὅμως εἴμαστε ὅλοι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν θεϊκὴν αὔρα τοῦ πνεύματος τῆς Γαλιλαίας, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τις συνήθειες αἰσθηματολογίας — ἀλλὰ εἶναι ἀπόλυτο, σκληρὸ καὶ ἀδυσώπητο καὶ θέτει τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆ ρίζα του — καὶ τὸν καλεῖ νὰ θυσιάσῃ τὸν ἐγωῦσμό του γιὰ νὰ πλησιάσῃ τὸν συνάνθρωπό του καὶ τὸ Θεό» (Ἰω. Θεοδωρακόπουλος)²⁷.

φτομαὶ τὸ Θεό, εἶπε, σὰν ἓνα πλάσμα θυσιζόμενο σὲ φοβερὴ μοναξιά. Ἀπὸ ἀπελπισία γιὰ τὸ κατάντημά μας... Ἐκτὸς ἂν ἡ ἀπελπισία του προχώρησε τόσο βαθειά, ὥστε νὰ ἔχη κι' ὅλας πηδήσει κατακέφαλα στὸ χάος... Δηλαδή ἀποκλείεται ὁ Θεὸς νὰ ἔχη τὴν εὐαισθησία, τὸ φιλότιμο, πού δὲν ἔχουν οἱ αὐτοχειροτόνητοι ἐκπρόσωποι του καὶ μὲ μιὰ κίνησι διαμαρτυρίας καὶ ἐξέγερσης νὰ αὐτοκτόνησε;»

Αὐτὴ ἦταν ἡ μοναδικὴ διαφορούμενη μαρτυρία πίστεως. Ὁ τρόπος πού εἶναι ἐκπεφρασμένη εἶναι ὑπαινιγμὸς γιὰ τὴν ἕλλειψι εὐαισθησίας ἐκπροσώπων τοῦ Θεοῦ, ὑπαινιγμὸς ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον δὲν θίγει τὴν βπαρξὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιβεβαιώνει.

27. Ἐνθ. ἀνωτ.

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

«Πάτερ,... Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω».

(Ἄρχιερ. Προσευχῆ, Ἰωάν. 17, 4).

Εἰς τὸν διάλογον τοῦτον τῆς ἀρχιερατικῆς προσευχῆς μεταξὺ Θεοῦ - Υἱοῦ καὶ Θεοῦ - Πατρὸς, τὸν ὁποῖον διασώζει ὁ Ἰερὸς Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς καὶ θεολόγος, διακρίνει τις εὐκόλως μίαν «ικανοποίησιν» εἰς τὸν Θεάνθρωπον Ναζωραῖον, ὁ ὁποῖος ἐπιχειρεῖ ἀπολογισμὸν τινα τῆς καταβληθείσης ὑπ' Αὐτοῦ προσπαθείας εἰς τὸ ἀνατεθὲν Αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς σωτηριολογικὸν ἔργον.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐμφανίζεται ὡς ὁ ἀναλαβὼν τὴν πλήρῳσιν ἔργου δυσκόλου καὶ σπουδαίου, ἔργου τὸ ὁποῖον σχετίζεται μὲ δύο γεγονότα, ἀφ' ἑνὸς μὲ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἐτέρῳθεν δὲ μὲ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν, ὅτι τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἀρχιερατικῆς προσευχῆς τοῦ Κυρίου συνδέεται στενῶς μὲ τὴν τελευταίαν λέξιν πρὸ τοῦ θανάτου του, ὡς ἀνθρώπου, ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, τὴν ὁποίαν ἤκουσεν ἡ γῆ ἀπὸ τὸν Δημιουργόν της.

«Τετέλεστα», ἢ «τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκάς μοι, ἵνα ποιήσω».

Ἄς εἴμεθα εἰλικρινεῖς. Ὅπου ὑπάρχει ἀθεΐα, ὑπάρχει ἐγωϊσμὸς ἐωσφορικὸς. Ἡ τοῦλάχιστον ὑπάρχει ἀπροθυμία προσαρμογῆς πρὸς ἐκεῖνον ἀκριβῶς τὸν τρόπον ζωῆς καὶ συμπεριφορᾶς, πού ἐπιβάλλει ἡ παραδοχὴ τοῦ Θεοῦ στὴν καρδιά μας. Στὴν περίπτωσι αὐτῇ ἐπαγαλαμβάνεται ἡ ἀνόητος πράξις μιᾶς φαυλοβίου καλλιτέχιδος. Ὅταν ἡ Λαῖς, περὶ αὐτῆς πρόκειται, ἀντελήφθη τις πρῶτες ρυτίδες στὸ πρόσωπό της, ἐξωργίσθη, ἄρπαξε τὸν καθρέπτη καὶ τὸν ἔκαμε χίλια κομμάτια. Αὐτὸ κάνουν ἐνίοτε καὶ οἱ ἄνθρωποι. Καταργοῦν τὸν Θεὸν γιὰ νὰ μὴ ἐνοχλοῦνται στὴν ἐνθύμωσι τῶν ρυτίδων ἢ τῶν χασμάτων, τὰ ὁποῖα ἔχει ἀνοίξει ἡ ἁμαρτία στὴν καρδιά τους.

(Συνεχίζεται)

Ἄρχιμ. ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ ΛΕΝΗΣ

Εἶναι ἔννοιαι καὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι ἐλέχθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου Προσώπου εἰς διάφορον ὅμως χρόνον, ἀλλ' ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, τὸ ἔργον τούτέστιν τοῦ Χριστοῦ.

Θὰ προσπαθήσωμεν δέ, ἐν τοῖς ἐπομένοις, θεολογικῶς νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ ἀναφερθῶμεν δι' ὀλίγων εἰς πτυχὰς τινὰς μόνον τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ.

* * *

Ἡ δογματικὴ διδασκαλία ἢ ἀναφερομένη εἰς τὸ Πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς Θεοῦ καὶ Λόγου.

Οἱ ἑτερόδοξοι θεολόγοι BULTMANN καὶ GOGARTEN λαμβάνουσι ὀρθὴν θέσιν, προσπαθοῦντες νὰ ἐκδιώξωσι ἀφηρημένας τινὰς ἐννοίας περὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἀσφαλῶς εὐρίσκονται, νομίζομεν, ἐκτὸς ὀρθῆς βάσεως, ὅταν ἐπιχειροῦσι νὰ «καταπνίξωσι» τὸν χριστολογικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ μόνου τοῦ σωτηριολογικοῦ.

Καθὼς ἀκριβῶς δὲν δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν καὶ ξεχωρίσωμεν ἀπολύτως τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὸν θάνατον αὐτοῦ, οὕτω πως, κατ' ἀναλογίαν, δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὸν νὰ δημιουργῶμεν σαφῆ διάκρισιν εἰς τὰς δύο διδασκαλίας, περὶ τοῦ Προσώπου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου ἀφ' ἑτέρου.

Τὴν ἀρμονικὴν, ἐν προκειμένῳ, σύνδεσιν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς τὸ γεγονός τῆς Θείας Ἐνσαρκώσεως, τὸ ὁποῖον στενῶς συνδέεται μετὰ τὸ ἔργον τῆς συμφιλιώσεως Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου.

Ἐν τούτοις, πολὺ συχνά, ὅταν ὀμιλῶμεν περὶ συμφιλιώσεως ἢ ἀπολυτρώσεως ἐν τῇ θεολογίᾳ, ὑπάρχει μία τάσις ὑπὸ πινων, ἰδίᾳ ξένων θεολόγων, νὰ ἀναφέρονται σχεδὸν πάντοτε εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ.

Ὁ Σταυρός, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀνάστασις, ἀσφαλῶς, καταλαμβάνουσι τὴν κεντρικὴν θέσιν εἰς τὸ γεγονός τοῦτο τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ ἐν Χριστῷ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὰ δύο ταῦτα ὑψίστα γεγονότα (Σταυρώσεως - Ἀναστάσεως) κεχωρισμένως ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ ὁποῖα ὡς ἀνθρώπου τελειώνει ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ.

Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὴν διαφορὰν τῆς ἐμφάσεως μεταξὺ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, μὲ τὸν τόνον τὸν ὁποῖον δίδει εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, μὲ τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἰδιαίτερος δίδει εἰς τὸν ἀπολυτρωτικὸν θάνατον τοῦ Σωτῆρος.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διδάσκει τὸν Χριστὸν ὡς Ἐσταυρωμένον καὶ Ἀναστάντα καὶ ὡς ἔχοντα ἀλλάξει οὐμπασαν τὴν ἀνθρωπίνην κατάστασιν διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ.

Τινὲς ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Πατέρων ὀρθῶς δημιουργοῦσι μεγάλην σχέσιν μεταξὺ ἐνσαρκώσεως, θανάτου τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐν τῇ δυτικῇ θεολογίᾳ, ἀφ' ἑτέρου, ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις κυρίως ἀπολυτρώνει τὸν ἀνθρωπον καὶ ἐν τῇ γνωστῇ θεωρίᾳ τοῦ ἀγγλικανοῦ Ἀνοέλμου Ἀρχιεπισκόπου Canterbury ὁ θάνατος ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ δημιουργεῖ «ἰκανοποιήσιν» εἰς τὸν Θεόν.

Ἐν τούτοις δέον, ὅπως ἀποφεύγωμεν τὴν διάκρισιν μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου ἐν τῷ Ἰησοῦ, διότι ἢ ἐν τῷ Σταυρῷ ἀπολυτρωτικὴ θυσία τοῦ Κυρίου εἶναι ἢ ἀνάπτυξις τοῦ ἔργου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον λαμβάνει τὴν πλήρη τελείωσιν διὰ τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἐν δεξιῶς τοῦ Πατρὸς καθέδρας.

Ἐρευνῶντες τὸ Θ. Πάθος, τὰς δραματικωτέρας θὰ ὑπεστηρίζομεν στιγμὰς τοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου, διακρίνομεν ἀναμφίβως ὠρισμένας χρονικὰς στιγμὰς, αἱ ὁποῖαι ἔχουσι ἰδιάζοντα χαρακτῆρα ἐν τῇ πορείᾳ, τὴν ὁποίαν χαράσσει ὁ Θεὸς διὰ νὰ σώσῃ τὸν ἀνθρωπον.

Ἡ ἀγωνία λ.χ. εἰς τὸν κῆπον τῆς Γεσθημανῆ, ἡ προδοσία καὶ ἡ σύλληψις, ἡ δίκη καὶ ὁ ἐμπαιγμός, ἡ σταύρωσις καὶ ἡ ταφή, ὡς καὶ ἡ εἰς Ἄδου κάθοδος ἀποτελοῦν τεκμήρια περιφανέστατα καὶ ἰσχυρὰ τῆς μεγάλης ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀνθρωπον.

Τὰ γεγονότα ταῦτα τῆς ἱστορίας τοῦ πάθους, ὡς καὶ οἱ ρηθέντες ὑπὸ τοῦ Κυρίου λόγοι καθ' ἅπασαν τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων τούτων, συνδέονται στενῶς μεθ' ὅλων ἐκείνων τῶν συμβάντων τῆς ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Χριστοῦ ἐπιδειχθείσης σωτηριολογικῆς φροντίδος.

(Συνεχίζεται) Ἀρχιμ. ΤΙΜΟΘΕΟΣ ΤΡΙΒΙΖΑΣ, πτ.Θ. Μ.Ρh.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΑΣΠΟΡΑΝ ΤΗΣ Δ. ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ*

Ἡ διοργάνωσις Κύκλων Μελέτης τῆς Ἀγίας Γραφῆς δύναται νὰ ἐνταχθῆ εἰς τὸ πλαίσιον τῆς λατρευτικῆς μας ζωῆς, καὶ διὰ τῆς ἀγιογραφικῆς μελέτης—καὶ μάλιστα ὄχι ἀτομικῶς, ἀλλ' ἐν τῷ πλαίσιῳ τῆς ἐνοριακῆς ζωῆς ὁ αὐτὸς Θεὸς Λόγος μεταδίδεται καὶ κοινωνεῖται, ὁ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Κατηχήσεως. Τὴν ἕλην εὐθύνην καὶ ἐποπτεῖαν πρέπει νὰ ἔχη ὁ ἐφημέριος, δύναται ὅμως νὰ βοηθῆται καὶ ἀπὸ εἰδικῶς κατηρτισμένα στελέχη. Τὸ πρόβλημα βεβαίως εἶναι, πῶς καὶ πού θὰ καταρτισθοῦν τὰ στελέχη αὐτά. Γραπτὰ μαθήματα βοηθοῦν κατὰ πολὺ καὶ προφυλάσσουν ἀπὸ τὸν κίνδυνον παρεκκλίσεων καὶ πλανῶν. Ἡ πείρα διδάσκει ὅτι εἶναι ἀνυπολόγιστου σημασίας διὰ τὴν ἕλην ζωὴν καὶ κίνησιν τῆς Ἐνορίας αἱ Ὁμάδες ποῦ μελετοῦν συστηματικώτερον τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας μας. Εἶναι τὸ ἀγωνιστικὸν μέτωπον τῆς Ἐνορίας καὶ κατ' ἐπέκτασιν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως εἰς ἔργα ἀγάπης καὶ ἀγῶνα ἔναντι τῶν ἀπειλητικῶν μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβᾶ καὶ ἄλλων πλανῶν, ποῦ κυκλοφοροῦν μεταξὺ τῶν ἐργατῶν μας. Ἀποτελοῦν τὴν ψυχὴν τῆς Ἐνορίας. Βεβαίως ἐδῶ χρειάζεται κυρίως ἀρτία ὀργάνωσις καί, πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, καὶ εἰδικὴ γνῶσις καὶ ἐμπειρία, διὰ νὰ πεισθῶμεν ἡμεῖς πρῶτον περὶ τῆς σημασίας τοῦ πράγματος. Δι' αὐτὸ προτείνομεν εἰς προσεχῆ συνάντησίν μας νὰ ἀσχοληθῶμεν εἰδικῶς μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο, διὰ νὰ μὴ μένη μόνον ὡς «τεχνικὸς ὄρος» καὶ ψιλὸν γράμμα, παρὰ τὰς συνεχεῖς προτροπὰς τῆς Ἱ. Μητροπόλεως καὶ νὰ δύναται ν' ἀποδώσῃ καρπούς. Πρὸ πάντων δέ, διὰ νὰ μὴ ὑποτιμᾶται.

5. Εἶναι ἐπίσης ἀνάγκη ν' ἀναφερθῶμεν εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς λατρείας μας εἰς τὴν διασποράν. Χρειαζόμεθα μήπως ἐδῶ νέας μορφάς; Βεβαίως τὸ πρόβλημα τῆς ἀνανεώσεως τῆς λατρείας, ποῦ τόσο ἀπασχολεῖ τὸν δυτικὸν Χριστιανισμόν, εἶναι τεράστιον. Δι' αὐτὸ ἐδῶ θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν ἀντιμετώπισίν του μόνον ὑπὸ τὴν ὀπτικὴν γωνίαν τῆς ζωῆς τῆς διασποράς. Ὁ δυτικὸς Χριστιανισμὸς μᾶς ἔχει συνηθίσει μὲ συνεχεῖς προσπαθείας—πειραμα-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 93 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3-4 τεύχους.

τισμούς μᾶλλον—λειτουργικῆς ἀνανεώσεως καὶ «ἐκσυγχρονισμοῦ» (τὸ περιβόητον *Aggiornamento*), μὲ ριψοκινδύνους ἐνίοτε πρωτοτυπίας.

Οἱ Ὁρθόδοξοι θεωρούμεθα προσκεκολλημένοι εἰς τὴν παράδοσιν μας καὶ μᾶλλον δυσκίνητοι εἰς τὸν δρόμον τῆς ἀνανεώσεως καὶ τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ. Τί ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐπ' αὐτοῦ; Νομίζομεν ὅτι αἱ μορφαὶ τῆς λατρείας μας κατευθύνονται πάντοτε ἀπὸ τὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον ἔχει αὐτὴ νὰ ἐκπληρώσῃ. Εἶναι δὲ ὁ σκοπὸς αὐτός: ὁ ἁγιασμὸς τῆς ζωῆς τῶν πιστῶν καὶ ἡ συνέχειά των εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν Ἁγίων, εἰς τὸ Κυριακὸν σῶμα. Τὸν σκοπὸν αὐτὸν κατορθώνει ἀπὸ αἰῶνων νὰ ἐκπληροῖ ἡ λατρεία μας μὲ τὰς παγιαθείσας ἤδη μορφάς της καὶ ὅλα τὰ ἁγιαστικά τῆς Ἐκκλησίας μας μέσα. Βεβαίως εἰς τὴν χρῆσιν τῶν μέσων, οἱ Ἁγιοὶ Πατέρες μας ἀπεδεικνύοντο περισσότερον ρηξικέλευθοι, ἀπὸ ὅσον σήμερον φανταζόμεθα. Δι' αὐτὸ δὲν ἐδίσταζον εἰς τὴν ἀρειανικὴν «Θάλλειαν» ν' ἀντιτάσσον τὴν Ἄντιθάλλειαν», προκειμένου νὰ βοηθοῦνται οἱ πιστοί. Ἠκολούθουν ὅμως πάντοτε ἓνα βασικὸν κανόνα, ποῦ δὲν βλέπομεν ν' ἀκολουθῆται σήμερον. Κ ἄ θ ε ν ἔ α μ ο ρ φ ῆ τ ῆ ς λ α τ ρ ε ί α ς ἤ τ ο ὁ μ ο σ ο ῦ σ ι ο ν γ έ ν ν η μ α τ ῆ ς λ α τ ρ ε υ τ ι κ ῆ ς π α ρ α δ ὅ σ ε ω ς τ ῆ ς Ἐ κ κ λ η σ ί α ς, ὥ σ τ ε ν ἄ σ υ ν ε χ ῖ ζ ε τ α ἡ π α ρ ἄ δ ο σ ι ς τ ῶ ν Ἁ γ ί ω ν Ἀ π ο σ τ ὄ λ ω ν. Διότι σήμερον ἡ ἐπιχειρουμένη ἀνανεώσις θέτει πρόβλημα ὁρίων. Πολλὰ πρόσφατοι ἀνακαινιστικαὶ προσπάθειαι τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν κατώρθωσαν νὰ πείσουν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανούς, ὅτι δι' αὐτῶν πραγματοποιεῖται ἐπιστροφή τοῦ κόσμου καὶ μάλιστα τῆς νεολογίας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὄχι κατ' οὐσίαν μεταστάσις τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν μακρὰν τοῦ Χριστοῦ κόσμον. Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ Ἐκκλησία μας νὰ εἶναι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο λίαν προσεκτικὴ. Αἱ παρατηρούμεναι ἀνανεωτικαὶ προσπάθειαι δὲν προκύπτουν ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ ὁμιλήσῃ ἡ λατρεία μας αἰσθητότερον εἰς τὴν ψυχὴν τῶν πιστῶν μας, ἀλλ' ἐκ τῆς προσπάθειας νὰ ἀναγκαιώσωμεν τὴν συνεχῆ διαρροὴν των ἐκ τῆς Ἐκκλησίας μας. Οἱ ἄνθρωποι ὅμως δὲν μᾶς ἐγκαταλείπουν κατὰ κανόνα, διότι ἡ λατρεία δὲν εὐρίσκει ἀπήχησιν εἰς τὴν καρδίαν των, ἀλλὰ διότι ἐπαύσαμεν νὰ εἴμεθα Ἐκκλησία στρατευομένη καὶ ἀγωνιζομένη εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ Λαοῦ καὶ κατηντήσαμεν τάξις ὑπαλληλικὴ ἐνὸς ἐγκοσμίου καθιδρύματος, συμμαχοῦσα συνήθως μὲ τοὺς ἐκμεταλλευτάς του. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον πρὸ πάντων χρειαζόμεθα, εἶναι μία λειτουργικὴ ἀφύπνισις, ποῦ δὲν πραγματοποιεῖται ὅμως μὲ μίαν θεατροποίησιν καὶ ὠραιοποίησιν τῆς λατρείας μας, ἀλλὰ μὲ τὴν διὰ

τῶν Μυστηρίων καὶ ἐν τοῖς Μυστηρίοις πραγμάτων τῆς συναδελφώσεως ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐν Χριστῷ καὶ τῆς ἄρσεως τῶν συγκρούσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ὁ ἐξεζητημένος καλλωπισμὸς τῆς λατρείας καὶ ἡ προσφυγὴ εἰς ἄλλα μέσα, ξένα πρὸς τὸ πνεῦμά της (τζάτζ, πόπ μουσικὴ κ.τ.θ.) δὲν γεφυρώνει τὴν ἀπόστασιν Κλήρου καὶ Λαοῦ. Σημασίαν ἔχει νὰ συναισθανθῇ ὁ Κλήρος βαθύτερον τὴν ἀποστολὴν του, ὡς ἐντολοδόχου τοῦ Χριστοῦ καὶ διακόνου τοῦ Λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Τουναντίον ἢ διὰ τοιούτων μέσων ἐπιχειρουμένη ὠραιοποίησις τῆς λατρείας μας, μὲ σκοπὸν τὴν προσέλκυσιν ὁπαδῶν, δεικνύει τὸν γηρασμὸν μας, ὡς φορέων τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἀδυναμίαν μας νὰ κατακτήσωμεν ψυχὰς διὰ τὸν Χριστὸν διὰ τῶν ἰδίων πνευματικῶν δυνάμεων. «Ψιμίθια χρησιμοποιοῦν πρὸ πάντων αἱ γραῖαι καὶ αἱ Ἐκκλησίαι», ὅταν χάσουν τὴν νεανικὴν ὁμορφίαν καὶ δροσερότητά των. Γεγογὸς εἶναι, ὅτι τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἠδύνατο νὰ τρέφῃ καὶ νὰ ἐνθουσιάσῃ τὰς γενεὰς τῶν πρωτοχριστιανῶν μαρτύρων. Τὸ ἴδιον Μυστήριον δύναται νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς μάρτυρας καὶ ὁμολογητὰς καὶ τῆς ἰδικῆς μας ἐποχῆς. Τὸ τραγικὸν ὅμως εἶναι ὅτι Μυστήρια ἢ Ἐκκλησία μας ἔχει μάρτυρας καὶ ὁμολογητὰς δὲν ἔχομεν. Ἄνευ, λοιπόν, ἐσωτερικῆς ἀνανεώσεως κάθε ἐξωτερικῆ ἀνακαινίσεως τῆς λατρείας θὰ εἶναι ὄχι μόνον περιττὴ, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς.

(Συνεχίζεται)

Πρεσβ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ

Α Ν Α Κ Ο Ι Ν Ω Σ Ι Σ

Ἀποφάσει τῆς Ἐποπτικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς (Πρακτικὸν τῆς 23/1/69), ἀπαντες οἱ Ἱ. Ναοὶ τῆς Χώρας εἰς τοὺς ὁποίους ἀπεστέλλετο ἡ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» δὲν θὰ λαμβάνωσιν εἰς τὸ ἐξῆς φύλλον καθ' ὑποχρέωσιν. Οἱ Πρόεδροι τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Συμβουλιῶν ἐκάστου Ἱ. Ναοῦ, ἐφ' ὅσον ἐπιθυμοῦν νὰ συνεχισθῇ ἡ ἀποστολὴ διὰ νὰ ἔχωσι τὴν σειρὰν τῶν τόμων τοῦ Περιοδικοῦ εἰς τὰς Βιβλιοθήκας τῶν Ἱ. Ναῶν, παρακαλοῦνται νὰ δηλώσωσι τοῦτο ἐγγράφως, συναποστέλλοντες καὶ τὴν ἐτησίαν συνδρομὴν, ὁδὸς Ἰωάννου Γενναδίου 14, Ἀθήναι (140), Περιοδικὸν «ΕΚΚΛΗΣΙΑ».

« Ε Ο Ρ Τ Ο Λ Ο Γ Ι Ο Ν » *

Κιβυρραϊώται: κάτοικοι τῆς ἀρχαίας ἐν Φρυγίᾳ ἐλληνικῆς πόλεως Κιβύρρα, πρωτεύουσας τῆς Κιβυρραϊκῆς Τετραπόλεως.

Κιλκίς: πόλις ἐν τῇ κεντρικῇ Μακεδονίᾳ μετ' ἔδραν τοῦ Μητροπολίτου Πολυανῆς καὶ Κιλκισίου. Ἀπὸ τοῦ 1913, ἐντὸς τοῦ φερωνύμου ναοῦ τεθησαύρισαι ὁ βραχίων τοῦ ἀγίου ἱερομάρτυρος Πέτρου, ἐνδὲς ἐκ τῶν 16' Μαρτύρων, τῶν ἐν Τιβεριουπόλει (Στραμωνίτση) μαρτυρησάντων (Νοεμ. 28).

Κίος: παράλιος πόλις τῆς Μ. Ἀσίας κειμένη εἰς τὴν Βιθυνίαν παρὰ τὸν μυθὸν τοῦ ὀμωνύμου κόλπου (Κιανού), ἐν τῇ Προποντίδι.

Κολοσσαί: πόλις τῆς Φρυγίας ἐν Μ. Ἀσίᾳ, νοτιῶς τῆς Λαοδικείας καὶ Ἱεραπόλεως.

Κολοφών: ἀρχαία πόλις τῆς Ἰωνίας, Β. τῆς Ἐφέσου.

Κολχίς: περιοχὴ τῆς Ἀσίας, Α. τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ Ν. τοῦ Καυκάσου. Βλέπε καὶ Λαζική.

Κόμανα: Ἀρμενίας: ἐπὶ τοῦ Σάρου, ἐνθα ἐξωρίσθη καὶ ἐκοιμήθη Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Κορδοῦη: (Κόρδοβα): πόλις ἐν Ἰσπανίᾳ, ἧς ἐπίσκοπος διετέλεσεν ὁ ὄσιος Ὅσιος, εἰς τῶν πατέρων τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Κορησός: κομόπολις ἐν τῇ Ἰ. Μ. Καστορίας, ἐν ἧ' ἐγεννήθη ὁ ὄσιος Διονύσιος (25 Ἰουν.).

Κόρινθος: 1. πόλις ἐν Περσίᾳ, ἧς ἐπίσκοπος ἐγένετο Σίλος (26 Νοεμβρ.). — 2. ἀρχαιοτάτη πόλις εἰς τὸ ΒΑ ἄκρον τῆς Πελοποννήσου, πρωτεύουσα τῆς Ἀχαΐας (Ἑλλάδος) ἐπὶ ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ἔδρα τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Κορίνθου.

Κορώνη: ἡ ἀρχαία κομόπολις τῆς Μεσσηνίας παρὰ τὸν Πάμισον, ἧς πρῶτος ἐπίσκοπος ἐγένετο Καΐσαρ ὁ «ἀπόστολος» (Δεκ. 8). Ἐκ Κορώνης κατήγετο ὁ ὄσιος Θεόδωρος, ὁ ἐν Κυθήροις (Μαΐου 12).

Κοτύαιον: πόλις τῆς Φρυγίας Σαλατουρίας, ἡ σημερινὴ Κιουτάχεια ἐν Τουρκίᾳ.

Κοτύωρα: ἀρχαία πόλις τοῦ Πόντου, μετὰ τὸν πόλεον Κερασούντος καὶ Ἀμισοῦ.

Κουκουμίον: μονὴ ἐν Σικελίᾳ.

Κουκουσός: παλαιὰ πόλις τῆς Καππαδοκίας (ἐν Ἀρμενίᾳ), ἐν ἧ' ἐξωρίσθη Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

«**Κουράτορος**»: τοποθεσία πλησίον τοῦ Ταύρου, ἐν Κων/πόλει.

Κουρίον: ἐπισκοπὴ ἐν Κύπρῳ.

Κουρτάλη: Βλ. Σαμαριά.

«**Κουρταλιώτη**»: Φαράγγι ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀγ. Βασιλείου Κρήτης, τῆς Ἰ. Μητροπόλεως Λάμπης καὶ Σφακίων, ἐν ᾧ ἠσκήτευσεν ὁ ὄσιος Νικόλαος (Σεπτ. 1).

Κρήτη: ἐλληνικὴ μεγαλόνησος εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ κέντρον τῶν θαλασσίων ὁδῶν Ἰταλίας, Ἑλλάδος, Τουρκίας, Συρίας καὶ Αἰγύπτου.

«**Κρίσις**»: τόπος ἐν Κων/πόλει παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐν ᾧ ἐρρίπτοντο τὰ πτώματα τῶν κακούργων. Εἰς αὐτὴν τὴν τοποθεσίαν κατετέθη τὸ ἰ. λειψανόν τοῦ ὁσιομάρτυρος Ἀνδρέου (Ὀκτ. 17).

Κυδωνία: ἀρχαία πόλις τῆς Κρήτης, παρὰ τὰ νῦν Χανιά, ἐνἧ' ἐγεννήθη Νικόλαος ὁ Στουδίτης (Φεβρ. 4).

Κύζικος: ἀρχαία ἱστορικὴ πόλις τῆς Μ. Ἀσίας, παρὰ τὴν Προποντίδα, μετ' ἔδραν ἐπισκόπου.

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 60 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 τεύχους.

ΠΗΓΗ ΑΓΑΘΩΝ Η ΜΕΤΑΛΗΨΙΣ *

Ε'. Πῶς νὰ προσερχώμεθα εἰς τὴν θεϊαν Μετάληψιν.

Διὰ νὰ προσέλθῃ κανεὶς εἰς τὴν θεϊαν Μετάληψιν, πρέπει, ἐκτὸς τῆς ἀναλόγου προετοιμασίας, τῆς νηστείας, τῆς ἐξομολογήσεως, νὰ ἔχῃ πίστιν καὶ φόβον Θεοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Α' Κορ. ια', 27) εἶναι κατηγορηματικός: «Ὅς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τούτων ἢ πίνη τὸ Ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτόν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πνέτω· ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοὶ καὶ κοιμῶνται ἴκανοί».

Ἀνάγκη, λοιπόν, νὰ προσέλθῃ ὁ χριστιανὸς μὲ πίστιν καὶ καθαρότητα σώματος καὶ ψυχῆς. Καὶ ἐπ' αὐτοῦ, ὁ Ἀντιοχείας Ἀναστάσιος, εἰς μίαν ὠραίαν καὶ παραστατικὴν περιγραφὴν μᾶς παρουσιάζει πῶς ὁ ἄνθρωπος εἶναι εὐάλωτος τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον ν' ἀπαλλαγῶμεν ἐκ τῆς ἁμαρτίας: «Εἰσὶ γάρ τινες καὶ διὰ χρόνου μεταλαμβάνοντες ἐκδίδουσιν ἑαυτοὺς τῇ ἁμαρτίᾳ· ἄλλοι δὲ πάλιν συχνότερως μεταλαμβάνοντες, προφυλάττουσιν ἑαυτοὺς πολλάκις ἀπὸ πολλῶν κακῶν φοβούμενοι τὸ κρῖμα τῆς μεταλήψεως· οὐκοῦν, εἰ μὲν μικρά τινα καὶ ἀνθρώπινα καὶ εὐσυγχώρητα πταίομεν, οἷον διὰ γλώσσης ἢ δι' ἀκοῆς ἢ δι' ὀφθαλμῶν κλεπτόμενοι ἢ κενοδοξίας ἢ λύπης ἢ θυμοῦ ἢ τινος τῶν τοιούτων, καταμεμφόμενοι ἑαυτοὺς καὶ ἐξομολογούμενοι τῷ Θεῷ, οὕτω τῶν ἁγίων ποτηρίων μετέχομεν, πιστεύοντες ὅτι εἰς κάθαρσιν τῶν τοιούτων ἁμαρτιῶν ἡ Μετάληψις τῶν θείων μυστηρίων γίνεται· εἰ δὲ βαρέα τινὰ πονηρὰ καὶ σαρκικὰ καὶ ἀκάθαρτα πράττομεν, καὶ μνησικακίαν πρὸς τὸν πλησίον, ἔχομεν τῶν θείων μυστηρίων, ἕως ἀξίως μετανοήσωμεν, μηδαμῶς ἐφαπώμεθα. Ἐπειδὴ δὲ ἄνθρωποι σαρκικοὶ ὄντες καὶ ἀσθενεῖς, πολλοῖς συμφυρόμεθα ἁμαρτήμασι, δέδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς διαφόρους θυσίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἅς, ἐὰν προσφέρωμεν αὐτῷ, προκαθαίρουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ προσελθεῖν τοῖς μυστηρίοις· καὶ γὰρ

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 30 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 τεύχους.

ἡ ἐλεημοσύνη θυσία ἐστὶν ἀποκαθαίρουσα ἁμαρτίας· ἔστι δὲ καὶ ἕτερα θυσία σωτήριος εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· λέγει γὰρ ὁ προφήτης Δαβὶδ: «Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον, καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει».

Ὡς σαρκικοὶ ἄνθρωποι ὑποκείμεθα εἰς ἁμαρτίαν. Εἶναι συνεπῶς σφάλμα μας καὶ ἐγνώσιμὸς ὑπέρμετρος νὰ πλανῶμεν ἑαυτοὺς λέγοντες ὅτι δὲν ἔχομεν ἁμαρτίας. Κατηγορηματικὸς ὁ θεὸς Παῦλος, μᾶς κατακρίνει δι' αὐτὴν μας τὴν ψευδαίσθησιν: «Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν. Ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, πιστὸς ἔστι καὶ δίκαιος, ἵνα ἀφῆ ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας καὶ καθάρσῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας». Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος (ε' 15) προτρέπει τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἐξομολογοῦνται: «Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων ὅπως ἰαθῆτε». Διότι διὰ τῆς ἐξομολογήσεως ἐλαφρῶναι ἡ ψυχὴ, φεύγει τὸ βάρος ἀπὸ πάνω μας, ὅπως χαρακτηριστικὰ λέγει ὁ λαὸς μας. Ὅταν δὲ τὸ πρόσωπον, εἰς τὸ ὁποῖον λέγομεν τὸν πόνον μας, τὴν ἁμαρτίαν μας, αὐτὸ πού μᾶς βασανίζει, ὁ φίλος, ὁ πνευματικὸς ἔχη τὴν πεισικότητα, τὴν δύναμιν νὰ μᾶς συμβουλεύσῃ, νὰ μᾶς παρηγορήσῃ, νὰ πονέσῃ κι' αὐτὸς μαζί μας, τότε, ἡ «χαλάρωσις» ἡ ἴσσις εἶναι τελεία. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὁμιλῶν διὰ τὸν Πνευματικόν, λέγει ὅτι οὗτος «ἔχει πνεῦμα ἄγιον» καὶ «ὅτι ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται» (Α' Κορ. β', 15). Ἀκόμη δέ, ὁ Κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων συμβουλεύει: «Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῆ ἄνθρωπος ἐν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος, σκοπῶν σεαυτὸν μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς».

Δι' αὐτὸν τὸν λόγον εἶναι ὑψιστον τὸ ἔργον καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἐξομολόγου, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ τρόπου του, τῆς στάσεώς του, τῆς συμπεριφορᾶς του, τῶν νουθεσιῶν του, δύναται κάθε ψυχὴν βασανισμένην, τυραννισμένην, ἀμφιταλαντευομένην νὰ τὴν σώσῃ, φέρων αὐτὴν εἰς τὸν δρόμον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἔχομεν πλεῖστα παραδείγματα ἀνθρώπων ἀπίστων, δυστυχισμένων, οἱ ὁποῖοι ἐσώθησαν χάρις εἰς τὰς συμβουλάς καὶ νουθεσίας ἐνὸς καλοῦ πνευματικοῦ: «Τὸν ἐρχόμενον πρός με οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω» (Ἰω. στ', 37). Διότι ὁ Κύριος, ὡς εἶπεν, «οὐκ ἤλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν» (Ματθ. θ' 13), διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἁμαρτωλῶν

«χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι» (Λουκ ιε', 37). Τόσο μεγάλην δύναμιν ἔχει ὁ ἔξομολόγος καὶ τόσον ὑψίστη εἶναι ἡ ἀποστολή του. Ἀπὸ τὴν ἰδικήν του σύνεσιν ἐξαρτᾶται ἡ σωτηρία ἢ ὄχι μιᾶς ἁμαρτωλῆς ψυχῆς.

Ὁ λαός μας, ὁ βαθύτατα θρησκευόμενος, ὁ ὁποῖος τόσον εἰς τὰς πράξεις του, ὅσον καὶ εἰς τοὺς λόγους του ἔχει ὀδηγὸν τὰς θείας Γραφάς, τὸν ἔξομολόγον τὸν ὀνομάζει, κατὰ τὸν Παῦλον, «πνευματικόν». Τὴν δὲ ἔξομολόγησιν «ξαγορά». Καὶ ἡ λέξις αὐτὴ εἶναι εἰλημμένη ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας ὑμνογραφίαν: «Ἐξηγόρασας ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ Νόμου...».

Ἀνατρέχοντες εἰς τὰς Ἀγίας Γραφάς, Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην, εὐρίσκομεν πλῆθος ἀποσπασμάτων, τὰ ὁποῖα συμβουλεύουν καὶ ὀμιλοῦν διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἔξομολογήσεως. Πρέπει νὰ τονισθῆ, ὅτι ἡ ἔξομολόγησις διακρίνεται εἰς ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν. Ἐκείνη πού γίνεται μυστικά, μιὰ αὐτοκριτικὴ θὰ ἔλεγε κανεὶς, κ' ἐκείνη πού ἐξωτερικεύεται, τὴν λέγομεν εἰς ἄλλον, ἕνα ἢ πολλούς. Ὁ Παῦλος (Ρωμ. ζ', 23) μᾶς δίνει ἕνα παράδειγμα μάχης πού γίνεται εἰς τὰ τρίασθατα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου: «Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος! Τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν» (Ρωμ. ζ', 23). Μὲ πόσῃν παραστατικότητι, ἀλλὰ καὶ μὲ πόσῃν ψυχικὴν δύναμιν, ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἑθνῶν «ἀντιστρατεύεται» τὸν ἐχθρόν, τὴν ἁμαρτίαν. Καὶ εἰς στιγμὴν ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας ἀναφωνεῖ: «Τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;». Διὰ ν' ἀναθαρρήσῃ ὕστερα καὶ ἔμπλεως χαρᾶς ν' ἀναφωνήσῃ: «Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν».

(Συνεχίζεται)

ΑΝΔΡΕΑΣ Ν. ΝΟΜΙΚΟΣ

ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ *

Ο ΑΓΙΟΣ ΑΓΓΕΛΗΣ

(1680)

Τὰ δύο αὐτὰ βάρη τοῦ Χριστιανοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνα κράτησε μὲ ἠρωϊσμό καὶ αὐτοθυσία, ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους Νεομάρτυρας, καὶ ὁ ἅγιος Ἀγγελῆς πού μὲ ξίφος θανατώθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀγαρηνοὺς στὴν πρώτη Σεπτεμβρίου τοῦ 1680.

Κάτοικος τῆς ἐνορίας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου στὴν Κωνσταντινούπολι, νοικοκύρης μὲ γυναίκα καὶ ἕξι παιδιά, ὁ Ἀγγελῆς ζοῦσε τίμια καὶ χριστιανικὰ σὰν τεχνίτης χρυσοχόος. Κάποια μέρα τὸν ἔφεραν τὰ βήματά του στὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Στέφανος, ὅπου μαζὶ μὲ ἄλλους χριστιανοὺς καὶ μερικοὺς ἐξωμότες τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔτρωγαν καὶ ἔπιναν στὴν γιορτὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Πάνω στὴν εὐθυμία του ὅμως, ὅπως συνηθίζοταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἄλλαξαν τὰ καλύμματα τῆς κεφαλῆς τους οἱ χριστιανοὶ μὲ τοὺς μουσουλμάνους, πρᾶγμα πού ἔκανε καὶ ὁ Ἀγγελῆς. Ὑστερα ἀπὸ τὸ πανηγύρι καθένας ἀποσύρθηκε ἀνενόχλητος. Τὸ πρῶτ' ὅμως ἔφτασαν ἕξω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Ἀγγελῆ Μουσουλμᾶνοι. Μόλις τὸν ἀντίκρυσαν, τοῦ εἶπαν:

— Γιατὶ φορᾶς, Ἀγγελῆ, σήμερα τὸ χριστιανικὸ κάλυμμα στὸ κεφάλι σου;

— Σὰν χριστιανὸς πού εἶμαι πάντοτε αὐτὸ φορῶ.

— Ἀπὸ χθές ὅμως ἐσὺ εἶσαι Μουσουλμᾶνος καὶ πρέπει νὰ φορᾶς τὸ λευκὸ σαρίκι, ὅπως φοροῦσες καὶ χθές.

Ἐκπληξὶ κάλυψε τὰ μάτια καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ Ἀγγελῆ στὸ ἄκουσμα αὐτῆς τῆς πρωτάκουστης ἀπαιτήσεως. Ἦταν φανερὴ πρόφασι γιὰ νὰ ὀδηγήσουν τὸν πιστὸ ἐκεῖνο χριστιανὸ στὶς Τουρκικὲς ἀρχές. Πράγματι δίχως μεγάλη διαδικασίᾳ ὁ Ἀγγελῆς ὀδηγήθηκε μπροστὰ στὸν κριτῆ, πού μὴ ἔχοντας καμμιά δικαιολογία τιμωρίας του, τοῦ πρότεινε στὴν ἀρχὴ μὲ τρόπο γλυκὸ:

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 99 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3-4 τεύχους.

— Ἄφησε αὐτὴ τὴν γνώμη καὶ γίνου Τοῦρκος καὶ ἐγὼ θὰ σὲ τιμῶ, θὰ σὲ πλουτίσω καὶ θὰ σὲ κάνω μεγάλο ἄρχοντα.

Ὁ μάρτυρας Ἄγγελῆς ὅμως μὲ σταθερὴ καὶ δυνατὴ φωνὴ ἀπάντησε:

— Ἀφέντη μου, ἐγὼ εἶμαι γέννημα χριστιανῶν γονέων. Χριστιανὸς γεννήθηκα, χριστιανὸς καὶ θὰ πεθάνω. Δὲν θὰ μπορέση κανένα πρᾶγμα στὸν κόσμον αὐτὸ νὰ μὲ χωρίσῃ ἀπὸ τὴν ἀγάπην τοῦ γλυκοῦ μου Ἰησοῦ. Ὅχι τὸν πλοῦτον καὶ τίς τιμὲς καὶ τὴν δόξαν, ποῦ μοῦ προσφέρετε, ἀλλὰ οὔτε αὐτὸ τὸ βασιλείου σας ὀλόκληρον νὰ μοῦ χαρίσετε, δὲν θὰ μπορέσετε νὰ σαλεύσετε τὴν καρδιά μου ἀπὸ τὴν πίστιν μου.

Μόλις ἄκουσε αὐτὰ τὰ θαρραλέα λόγια τοῦ Ἄγγελῆ ὁ Βεζύρης γέμισε ἀπὸ ἀκράτητον θυμὸν καὶ φώναξε:

— Ἄν δὲν γίνῃς Τοῦρκος, θὰ σὲ ἐξολοθρέψω μὲ τὸν πῶν βάνανσον τρόπον. Θὰ ἀφανίσω τὸ κορμὶ σου μέσα σὲ μαρτύρια καὶ πόνους.

— Ὅ,τι θέλεις κάνε, ἀφέντη Βεζύρη. Δέρνε, κόβε, σφάζε, καίγε με στὴ φωτιά, ρίξε με στὰ θηρία, καταπόντισέ με στὴ θάλασσα καὶ ὅ,τι ἄλλο μπορεῖς νὰ κάνῃς κάνε το σὲ τοῦτο τὸ γῆινον κορμὶ μου. Ἐγὼ τὸν Χριστὸν μου δὲν τὸν ἀρνίεμαι. Τὴν πίστιν μου δὲν τὴν ἀλλάζω. Ἐγὼ Τοῦρκος δὲν γίνουμαι.

— Μὰ τί πεθαίνεις ἄδικα, ἄνθρωπέ μου; Γιατί κάνεις τοὺς ἐχθροὺς σου νὰ χαίρωνται; Γίνου λοιπὸν Τοῦρκος γὰρ νὰ ἐλευθερωθῆς. Ὑστερα μάζεψε τὰ ὑπάρχοντά σου, παράλαβε τὰ παιδιά σου καὶ τὴν γυναῖκα σου καὶ πήγαινε σ' ἄλλον τόπον νὰ ζῆς σὰν Χριστιανός.

— Ἄς μὴ γίνῃ ποτὲ νὰ βγῆ ἀπὸ τὰ χεῖλη μου τέτοιος ἀσεβὴς λόγος. Ὁ Χριστὸς πέθανε γὰρ μένα καὶ τί μεγάλο πρᾶγμα εἶναι νὰ πεθάνω καὶ ἐγὼ γὰρ τὴν ἀγάπην Ἐκείνου!

★

(Συνεχίζεται)

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΕΡΟΥΣΗΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΕ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΕΣ, ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΑΠΟΡΙΕΣ

301. Αἱ ἐκφωνήσεις εἰς τὸν μέγαν ἑσπερινόν: «Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα...», «Ὅτι σὸν τὸ κράτος...», «Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος...», «Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος...» πῶς συνδέονται; Τί ἀποτελοῦν; (Ἐρώτησις αἰδεσιμ. Ἡ.Π.Ν.).

Ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ ἐκφωνήσεις εἶναι δοξολογικὲς κατακλιθεὶς εὐχῶν, πού ἀπαγγέλλονται «ἐκφώνως» καὶ ἐμμελῶς, εἴτε οἱ εὐχῆς πού κατακλείουσι λέγονται «μυστικῶς» εἴτε «εἰς ἐπήκουον» τοῦ λαοῦ. Ὁ ἐρωτῶν ἀναζητεῖ τίς εὐχῆς, τίς ὁποῖες πρέπει, κατὰ τὸν ἀνωτέρω κανόνα, νὰ κατακλείουσι οἱ ἐκφωνήσεις τοῦ μεγάλου ἑσπερινοῦ· δὲν τίς εὐρίσκει, καὶ δικαίως διερωτᾶται, τί σημαίνουν καὶ ἀπὸ ποῦ ἐξαρτῶνται οἱ «ἀδέσποτες» αὐτῆς ἐκφωνήσεις. Τὴν ἰδίαν διαπίστωσι θὰ μπορούσε νὰ κάμῃ καὶ γιὰ πολλὰς ἀπὸ τίς ἐκφωνήσεις τοῦ ὄρθρου, πού εἶναι καὶ αὐτῆς «ἀδέσποτες». Ὅσα θὰ γράψωμε γιὰ τίς ἐκφωνήσεις τοῦ ἑσπερινοῦ, ἰσχύουν κατ' ἀναλογίαν καὶ γιὰ τίς ἐκφωνήσεις τοῦ ὄρθρου. Ἡ περίπτωσις εἶναι ἡ ἰδίαν.

Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ, πού τελεῖται σήμερα στοὺς ναοὺς μας, εἶναι μοναχική, προερχομένη, μαζὶ μὲ τίς ἄλλες ἀκολουθίας τοῦ νυκθήμερου, ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ δὴ ἀπὸ τὴν Μονὴ τοῦ ἁγίου Σάββα. Ἀπὸ τὰ μοναστήρια διεδόθη καὶ τελικῶς ἐπεκράτησε καὶ στοὺς ἐνοριακοὺς ναοὺς, πού ἀρχικῶς εἶχαν ἰδιαιτέρως ἀκολουθίας νυκθήμερου, τίς λεγόμενες ἁσματικῆς, κοσμικῆς ἢ ἐνοριακῆς, πού προήρχοντο ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια. Τὸ μοναχικὸ ὅμως τυπικὸ δὲν παρέμεινε ἀμιγῆς, ἀλλὰ δέχθηκε ἐπιδράσεις ἀπὸ τὸ κοσμικὸ τυπικόν. Ἡ σημερινὴ τάξις τοῦ ἑσπερινοῦ ἔχει ἀρκετὰ τέτοια στοιχεῖα, πού κυρίως ἀφοροῦν στὸν ρόλο τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ διακόνου κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀκολουθίας. Ἡ διεῖσδυσις αὐτῆ καὶ ἡ ἔνταξις τῶν ἁσματικῶν στοιχείων στὸν μοναχικὸ ἑσπερινόν, πού δὲν ἔγινε μάλιστα σὲ χρόνους λειτουργικῆς ἀκμῆς, δὲν ἦταν ὀργανική. Πολλὰς φορὰς ἡ παρεμβολὴ τῶν εὐχῶν καὶ τῶν ἐκφωνήσεων καὶ ὁ σύνδεσμός των μὲ τὸ σύστημα καὶ τὸν σκελετὸ τῆς μοναχικῆς ἀκολουθίας γίνεται ἐντελῶς κατὰ συνθήκην καὶ ἐμβαλωματικά, τόσο πού τὸ παρέμβλητο στοιχεῖον εἶναι ἐμφανὲς καὶ στὸν λιγώτερο προσεκτικὸ μελετητῆ. Σ' αὐτὸ ὀφείλεται τὸ γεγονός, ὅτι πολλὰς εὐχῆς ἔχασαν τίς ἐκφωνήσεις των καὶ οἱ ἐκφωνήσεις τίς εὐχῆς των.

Ὁ ἄσματικός ἐσπερινὸς εἶχε ὀκτὼ μεγάλα ἀντίφωνα, εἴσοδο, ἐκτενῆ, τρία μικρὰ ἀντίφωνα, εὐχὴ ὑπὲρ τῶν κατηγουμένων, δύο εὐχὲς ὑπὲρ τῶν πιστῶν, πληρωτικά, εὐχὴ κεφαλοκλισίας καὶ εὐχὴ ἀπολύσεως. Πρὶν ἀπὸ κάθε ἀντίφωνο προηγεῖτο διακονικὴ αἴτησις, εὐχὴ καὶ ἐκφώνησις. Ἔτσι ἔχομε ἓνα σύστημα δέκα ὀκτὼ συνολικῶς εὐχῶν καὶ ἐκφωνήσεων, ὀργανικὰ ἐντεταγμένων στὴν ἀκολουθία. Ἀπὸ τὰ ὀκτὼ μεγάλα ἀντίφωνα, τὸ πρῶτο καὶ τὸ ὄγδοο εἶχαν σταθεροὺς ψαλμούς· τὸ πρῶτο τὸν 85ο («Κλῖνον, Κύριε, τὸ οὖς σου...») καὶ τὸ ὄγδοο τὸν 140δ («Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ...»). Τὰ ἄλλα ἕξ ἦσαν κινητὰ, εἶχαν δηλαδὴ ψαλμούς κατὰ διαδοχὴν, ἔτσι ὥστε μαζὶ μὲ τὰ κινητὰ ἀντίφωνα τοῦ ὄρθρου νὰ ἐπιτυγχάνεται ἡ «ἀνακύκλησις» τοῦ Ψαλτηρίου ποῦ ἦταν γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ διηρημένο σὲ 68 ἀντίφωνα. Οἱ εὐχὲς τῶν δύο σταθερῶν ἀντιφώνων ἐμπνέονται ἀπὸ τοὺς σταθεροὺς ψαλμούς των, τὸν 85ο καὶ τὸ 140δ.

Ὅταν ἐπεκράτησε τὸ μοναχικὸ τυπικὸ, οἱ ἱερεῖς κατὰ τὴν τέλεσι τοῦ ἐσπερινοῦ ἀντιμετώπιζαν μίαν δυσχέρεια. Στὰ Εὐχολόγια ὑπῆρχαν οἱ εὐχὲς τοῦ ἄσματικοῦ ἐσπερινοῦ· ὁ χορὸς ὅμως ἔψαλλε τὸν μοναχικὸ ἐσπερινό, στὸν ὅποιο δὲν ὑπῆρχαν θέσεις γιὰ δεκαοκτὼ εὐχὲς, ὅσες εἶχε ὁ ἄσματικός, παρὰ μόνον γιὰ πέντε ἢ ἕξ. Ἡ προσπάθεια διατηρήσεως ὅλων τῶν εὐχῶν τοῦ ἄσματικοῦ καὶ τοῦ συμβιβασμοῦ των πρὸς τὴν μοναχικὴ τάξιν προεκάλεσε μίαν σειρὰ ἀνωμαλιῶν, ποῦ κατέληξε στὴν παγίωσι τῆς σημερινῆς πράξεως. Ἡ εὐχὴ τοῦ πρώτου μεγάλου ἀντιφώνου μπῆκε μετὰ τὴν μεγάλη συναπτὴ (τὰ εἰρηνικά)· ἡ εὐχὴ ἦταν τοῦ 84ου ψαλμοῦ καὶ ἦταν ἐπηρεασμένη ἐντόνως ἀπὸ αὐτόν. Ἐδῶ δὲν ἐψάλλετο ὁ 85ος ψαλμὸς, ἔμεινε ἡ εὐχὴ («Κύριε οἰκτίρμων καὶ ἐλεῆμων...») καὶ ἡ ἐκφώνησίς της («Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα...»). Ἡ εὐχὴ τοῦ δευτέρου ἀντιφώνου «Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου...» καὶ ἡ ἐκφώνησίς της «Ὅτι σὸν τὸ κράτος...» βρῆκαν θέσι μετὰ τὴν συναπτὴ ποῦ ἀκολουθεῖ τὸ κάθισμα τοῦ Ψαλτηρίου. Ἡ εὐχὴ τοῦ ὄγδοου ἀντιφώνου, τοῦ 140οῦ ψαλμοῦ («Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ...»), ποῦ εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπὸ αὐτόν («Ἐσπέρας καὶ πρωῒ καὶ μεσημβρίας...») μὲ τὴν ἐκφώνησί της («Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα...») διατηρήθηκε ὡς εὐχὴ εἰσόδου, ἀφοῦ καὶ στὸν ἄσματικὸ ἐσπερινὸ κατὰ τὸ ὄγδοο ἀντίφωνο ἐγένετο ἡ εἴσοδος. Εὐχὴ τῆς ἐκτενοῦς ἰκεσίας ἦταν ἡ γνωστὴ ἀπὸ τὴν θείαν λειτουργίαν εὐχὴ «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὴν ἐκτενῆ ταύτην ἰκεσίαν...» μὲ ἐκφώνησι «Ὅτι ἐλεῆμων καὶ φιλόανθρωπος...». Αὐτὴ παρέμεινε στὴν θέσι της. Εὐχὴ τῶν πληρωτικῶν ἦτο ἡ εὐχὴ «Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ὑψιστος, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασία...» μὲ ἐκφώνησι «Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος...». Εὐχὴ κεφαλοκλισίας ἡ εὐχὴ «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ κλῖνας οὐρανοῦς

...» με ἐκφώνησιν «Εἴη τὸ κράτος τῆς βασιλείας σου...»· αὐτὴ διετήρησε τὴν ἀρχικὴ τῆς θέσι.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τῆς ἑξῆς αὐτὲς εὐχῆς στὸν ἄσματικὸ ἑσπερινὸ ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες δώδεκα. Αὐτὲς τί θὰ ἐγίνοντο; Προσεπάθησαν νὰ βροῦν κάποια λύσι. Τῆς πέντε εὐχῆς τῶν μεγάλων ἀντιφώνων (τοῦ τρίτου, τετάρτου, πέμπτου, ἕκτου καὶ ἑβδόμου) τῆς ἔλεξαν ὅλες μαζί, μαζί με τῆς ἐκφωνήσεις των, μυστικῶς, κατὰ τὴν ψαλμωδίαν τοῦ προοιμιακοῦ, σὲ χρόνον δηλαδὴ εὐκαιροὺν γιὰ τὸν ἱερέα. Αὐτὲς συμπαρέσυραν καὶ τῆς ἄλλες δύο, τὴν εὐχὴν τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου ἀντιφώνου ποὺ εἶχαν μὲν θέσι στὴν μοναχικὴ ἀκολουθία, ἀλλὰ ἀκολούθησαν τὴν τύχην τῶν ἄλλων ἑπτὰ καὶ ἐλέγοντο ὅλες μαζί κατὰ τὸν προοιμιακόν, παρὰ τοῦ ὅτι οἱ ἐκφωνήσεις των θὰ ἐπανελαμβάνοντο στὴν θέσιν των. Στὴν λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων διετηρήθησαν περισσότερες θέσεις γιὰ εὐχῆς κατὰ τὴν ψαλμωδίαν τοῦ Ψαλτηρίου («Τὰ πρὸς Κύριον»), δηλαδὴ τέσσαρες, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἡ κεκτημένη συνήθεια ἀπὸ τὸν μοναχικὸ ἑσπερινὸ εἶχε τῆς ἐπιπτώσεις τῆς (βλέπε τὴν ἀπάντησιν στὴν ὑπ' ἀριθμ. 93 ἐρώτησιν). Οἱ εὐχῆς τῶν τριῶν μικρῶν ἀντιφώνων διετηρήθησαν μόνον στὸν ἑσπερινὸ τῆς γονυκλισίας τῆς Πεντηκοστῆς («Εὐλογητὸς εἶ, δέσποτα παντοκράτωρ...»), «Κύριε, Κύριε ὁ ρυσάμενος ἡμᾶς...» καὶ «Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ αἰώνιος...»). Ἡ εὐχὴ ὑπὲρ τῶν κατηγορουμένων καὶ οἱ δύο εὐχῆς ὑπὲρ τῶν πιστῶν ἐξέπεσαν. Ἡ εὐχὴ τῶν πληρωτικῶν «Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ὕψιστος...» διετηρήθη μόνον στὴν γονυκλισίαν τῆς Πεντηκοστῆς. Τέλος ἡ εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως («Ἵπεράγαθε Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κλίνας τὴν ἡμέραν...») ἐξέπεσε, γιὰτὶ ὁ μοναχικὸς ἑσπερινὸς εἶχε δικήν του εὐλογία ἀπολύσεως («Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν...»).

Ἀνακεφαλαιώνομε, ἐπιστρέφοντας καὶ ἀπαντῶντας ἀπ' εὐθείας στὰ ἐρωτήματα:

α') Ἡ ἐκφώνησις «Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα...» ἀνήκει στὴν εὐχὴν τοῦ πρώτου μεγάλου ἀντιφώνου τοῦ ἄσματικοῦ ἑσπερινοῦ—σημερινὴ πρώτη εὐχὴ τοῦ λυχνικοῦ («Κύριε οἰκτίρμων καὶ ἐλεῆμων...»). β') Τὸ «Ὅτι σὸν τὸ κράτος...» στὴν εὐχὴν τοῦ δευτέρου ἀντιφώνου—σημερινὴ δευτέρα εὐχὴ τοῦ λυχνικοῦ («Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς ἡμᾶς...»). γ') Τὸ «Ὅτι ἐλεῆμων καὶ φιλόανθρωπος...» στὴν εὐχὴν τῆς ἐκτενοῦς ἱκεσίας «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὴν ἐκτενῆ ταύτην ἱκεσίαν...».

Καὶ δ') Τὸ «Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις...» στὴν εὐχὴν τῶν πληρωτικῶν τοῦ ἄσματικοῦ ἑσπερινοῦ «Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ὕψιστος, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν...».

Στὸ περιθώριο τῆς Ἀγίας Γραφῆς

Η ΠΑΝΕΜΟΡΦΗ ΦΥΣΗ

Ὁ ψαλιωδὸς ἀναφωνεῖ: «Εὐφρανάς με, Κύριε, ἐν τοῖς ποιήμασί σου καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἀγαλλιῶμαι» (Ψαλμ. 4 α' 5). Ἐκστατικὸ τὸ πνεῦμα του μπροστὰ στὰ θαυμάσια τῆς δημιουργίας. Οἱ ὁμορφιές της δὲν εἶναι μόνο μιὰ χαρὰ γιὰ τὰ μάτια του. Ὑψώνουν καὶ τὴν ψυχὴ του στὴν ἀναγνώριση τῆς θείας σοφίας καὶ ἀγαθότητος.

Ὁ κόσμος, ὅπου ζοῦμε, βγῆκε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Πλάστη «καλὸς λίαν». Ἡ Γῆ, μὲ τὰ βουνά, τοὺς κάμπους, τὰ ποτάμια, τὶς θάλασσες, τὰ λουλούδια, τὶς ὀπῶρες, τὰ πουλιά, τὰ ζῶα της, ἄλλα ἡμέρα καὶ ἄλλα ἄγρια. Καὶ τὸ Στερέωμα, μὲ τὸν ἥλιο, τὸ φεγγάρι καὶ τὰ λαμπερὰ συγκροτήματα τῶν ἀστερισμῶν.

Ἡ παρακοὴ τῶν Πρωτοπλάστων σκίασε τὴν ἔκπαγλη καλλονὴ τῆς πρώτης δημιουργίας. Ἀπὸ τότε, καθὼς λέει ὁ μέγας Παῦλος, «ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει» μὲ τὸν πεσμένο ἄνθρωπο (Ρωμ. η' 22). Νόμοι θανάτου τὴ διέπουν, νόμοι φθορᾶς καὶ δεινῶν. Ὅμως, αὐτὴ ἡ ἀλλοίωση δὲν ἀπάλειψε τὴν ὁμορφίαν της. Ὅπως ὁ ἄνθρωπος, ἡ κορωνίδα της, ἔτσι καὶ αὐτὴ διατηρεῖ πολλὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαία εὐγένεια τῶν χαρακτηριστικῶν της. Ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι γι' αὐτὸν ἀνοιχτὸ βιβλίον μᾶς Ἀποκάλυψης πνευματικῆς, πὺδ ἀκόμα καὶ μὲς ἀπὸ αἰσθητικοὺς λόγους τὸν κάνει νὰ βρῖσκη τὸν Θεόν.

Στὴν Ἀγία Γραφή, τὴ γραπτὴ Ἀποκάλυψη, ἡ φύση ὑπομνηματίζεται μὲ χίλιους δυὸ τρόπους. Ποιητικούς, μουσικούς, εἰκαστικούς, θεολογικούς.

Ἡ Βίβλος μᾶς μαθαίνει τί εἶναι ἡ φύση γιὰ μᾶς. Τὴν ὑμνεῖ, τὴν περιγράφει, ἀντλεῖ ἀπ' αὐτὴν ἐξαίσιες εἰκόνες καὶ παρομοιώσεις. Εἶναι ἓνα ποίημα τοῦ Θεοῦ, μέσα στὸ ὁποῖο ζοῦμε. Ἐνα ἀπέραντο, πολύηχο, παναρμόνιο Δοξαστικὸ του.

Μὲ κορυφαῖο τὸν ἄνθρωπο τὰ κτίσματα τὸν αἰνοῦν, σὰν ἕνας πολύφωνος χορός.

Ἄς ἀκούσουμε μιὰ τέτοια ἐπίκληση τῆς Γραφῆς:

«Αἰνεῖτε αὐτὸν ἥλιος καὶ σελήνη, αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς. Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου, ὅτι αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγεννήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν. Ἔοιτησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· πρόσταγμα ἔθετο καὶ οὐ παρελεύσεται. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι· πῦρ, χάλαζα, χιών, κρύσταλλος, πνεῦμα καταιγίδος, τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ· τὰ ὄρη καὶ πάντες οἱ βουνοί, ξύλα καρποφόρα καὶ πᾶσαι κέδροι· τὰ θηρία καὶ πάντα τὰ κτήνη, ἔρπετά καὶ πετεινὰ πτερωτά...» (Ψαλμ. ρμγ' 3 κ.ἐξ.).

Ἡ ὑλικὴ φύση ἄπειρα κατώτερη ἀπὸ τὴν πνευματικὴν, εἶναι ὡστόσο καὶ αὐτὴ γεμάτη ἀνεξιχνίαστα μυστήρια. Ἡ ὀμορφιά της, πού μᾶς ἀφήνει ἐνεοῦς, δὲν εἶναι μονάχα ἡ ἐπιφάνεια. Εἶναι καὶ τὰ βάθη. Βάθη μυστικῶν ζωῆς καὶ κίνησης, ὅπου ἡ ἀνθρώπινη ἐπιστήμη δὲν κατώρθωσε ἀκόμη νὰ κατεβῆ σὲ ἀξιόλογο βαθμό. Ὅ,τι ξέρουμε, εἶναι ἐλάχιστο μπροστὰ σὲ ὅ,τι ἀγνοοῦμε. Τὸ πνεῦμα μας κλίνει ταπεινὰ μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν ἀδιανόητη ἄβυσσο τῆς θείας σοφίας. Κάθε ἄλλο παρὰ ἐξαντλήσαμε αὐτὸν τὸν ὠκεανὸ γνώσης, πού ξεπερνᾷ ἀκόμα καὶ τὴν πρὸ ἀχαλίνωτη φαντασία. Εἴμαστε σὰν τὸ μικρὸ παιδί, πού, κατὰ τὸν ἱερὸ Αὐγουστῖνο, πάσχιζε ν' ἀδειάση τὴ θάλασσα χρησιμοποιώντας ἕνα κουβαδάκι.

Ὁ Σολομῶν λέει στὸν Κύριο: «εἰδέναι τὸ κράτος σου ρίζα ἀθανασίας» (Σοφ. Σολ. ιε' 3). Ἀρχὴ δηλαδὴ τῆς εὐσέβειας εἶναι ἡ μελέτη τοῦ ἀνοιχτοῦ βιβλίου τῆς φύσης. Γιατὶ εἶναι μιὰ ἐντρύφηση πού θεμελιώνει τὴν πίστη. «Τρομερὸ καὶ θελκτικὸ μυστήριον», ὅπως τὸ ἀποκαλοῦν οἱ θεολόγοι, προβάλλει μὲς ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ ὁ Θεός. Εἶναι τόσο μεγάλος

καὶ δυνατός, ὥστε προκαλεῖ δέος. Ἄλλὰ εἶναι καὶ ἐξ ἴσου ἀγαθός, ὥστε ἑλκύει.

Πῶς, μελετώντας μόνο τὴ δημιουργία, ποίημα ποῦ ξεχειλίζει τὴ σοφία καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Κυρίου, νὰ «ἀγαπήσης κακίαν ὑπὲρ ἀγαθωσύνην, ἀδικίαν ὑπὲρ τὸ λαλῆσαι δικαιοσύνην;» (Ψαλμ. να' 5). Πῶς νὰ μὴ νοιώσης τὸν ἑαυτό σου σὰν κιθάρα ἔτοιμη ν' ἀναμέλψη εὐχαριστίες γλυκύφθογγες σ' Ἐκεῖνον ποῦ εἶναι ὁ ζωοδότης σου;

Καὶ μέσα ἀπὸ τὴ φύση «τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν... Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται» (Ρωμ. α' 19, 20).

Ἡ φύση εἶναι καὶ αὐτὴ λόγος Θεοῦ.

ΒΑΣ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ

= Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α =

Κ. Γ. Μπόνη, Καθ. τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν, Συμπόσιον Πατέρων. Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας. — **Ἐπίκαιρα**. — **Εἰσαγ. Δ. Θεοδώρου**, Καθ. τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν, Τὰ Λειτουργικὰ στοιχεῖα εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἁγίου Ἀμβροσίου. — **Μητροπ. Δράμας Διονυσίου**, Ἡ θύρα τῆς σωτηρίας. — **Μητροπ. Δημητριάδος Χριστοδούλου**, Ὁ μοναχικὸς βίος εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα. — **Ἀρχιμ. Ἀμβροσίου Γ. Λενῆ**, Ἡ ἀθεΐα χθὲς καὶ σήμερον. — **Ἀρχιμ. Τιμοθέου Σ. Τριβιζᾶ**, Τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ. — **Πρεσβ. Γεωργίου Δ. Μεταλληνού**, Λειτουργικὴ ζωὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῆς Δ. Γερμανίας. — **Πρεσβ. Κωνστ. Πλατανίτου**, «Ἐορτολόγιον». — **Ἀνδρέου Ν. Νομικοῦ**, Πηγὴ ἀγαθῶν ἢ Μετάληψις. — **Δημ. Σ. Φερούση**, Μορφῆς τοῦ γένους. — **Φ.**, Ἀπαντήσεις σὲ λειτουργικὰς, κανονικὰς καὶ ἄλλας ἀπορίες. — **Βασ. Μουστάκη**, Ἡ πανέμορφη φύση.

Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἰασίου 1, Ἀθήναι 140. Προϊστάμ. Τυπογρ. Ἰωάννης Μιχαήλ. Ἀναστασάκη 3 Ζωγράφου. Τηλ. 787978.